

België / Belgique
P.B.
Antwerpen X
8/5572

afgiftekantoor Antwerpen X

vivat academia

tijdschrift van het Verbond der Vlaamse Academics
driemaandelijks nr 113 oktober, november, december 2001

*A man's identity
or that of a community
is nothing more than an
unbroken rehearsal of
contingencies*

Michael Oakeshott (Brits filosoof)

Inhoud

- De werking van het VVA in het nieuwe millennium	213
- Eresalut aan PP (Johan Laeremans)	216
- (Inter)nationalist zijn vandaag (Matthias E. Storme)	218
- Autonomie van de patiënt: waarde of voorwaarde (Jozef Vermylen)	229
- Dankbaar achterom zien en hoopvol vooruit kijken (Eric Ponette)	233
- Wetenschap en het managementsmodel van de samenleving (Martin de Vlieghere)	241
- Een meer dan geslaagde voortzetting: <i>Jaarboek Joris Van Severen, deel V</i> (Peter van Windekens)	250
- Rechtsgeschiedenis als verantwoording voor de europeanisering van het recht: gebruik of misbruik van de geschiedenis? (Dirk Heirbaut)	254

secretariaat: Passendalestraat 1A
tel 03/366.18.50, fax 03/366.60.45
e-mail: vva@vvb.org, giro 000-0429238-13

verantwoordelijke uitgever: M. Storme
Passendalestraat 1A
2600 Berchem

De werking van het *Verbond der Vlaamse Academici* in het nieuwe millennium

Enkele krachtlijnen

1. De bedoelingen van de stichters van VVA, zoals die blijken uit de statutaire doelstellingen van onze vereniging, waren veelvuldig: zij wensten tegelijkertijd een actief-Vlaamsgezinde vereniging, een cultuurvereniging in de brede zin van het woord en een vereniging van academici op poten te zetten. Hun optie blijft ook de onze: geen keuze te maken tussen deze drie doelstellingen, die – in tegenstelling tot wat sommigen zouden kunnen beweren – hoegenaamd niet onderling tegenstrijdig zijn, maar ze alle naast mekaar, op een evenwichtige wijze te helpen verwezenlijken.
2. VVA haalt zijn aantrekkingskracht niet specifiek uit één van deze doelstellingen (andere verenigingen zijn ter zake ook actief, misschien zelfs met meer succes), maar uit de unieke combinatie van Vlaamse, culturele en academische bekommernissen. Die weg volgt de vereniging op autonome wijze, zonder zich te laten afleiden van de oorspronkelijke doelstellingen door overwegingen van modieuze aard.
3. De eenheid van de vereniging op het vlak van het streven, wordt aangevuld met een gezonde diversiteit op het vlak van de uitwerking. Niet iedereen is even beslagen in of heeft evenveel belangstelling voor elk van de drie pijlers van het Verbond. Als vereniging echter willen we het oer-academische principe “niets menselijks is ons vreemd” uitdragen, gezien door de kaleidoscoop van onze grondbeginselen. Daarom sluit VVA principieel geen enkele menselijke bezigheid, van cultuur tot economie, van politiek tot wetenschap, uit zijn blikveld.
4. Een tweede aanvulling op de eenheid van doelstellingen, wordt aangebracht door het pluralistische karakter van de vereniging. Onze visie op pluralisme is duidelijk een “actief pluralisme”. Academici zijn – uit hun aard zelf – mensen met een mening, die er genoeg in vinden die mening uit te dragen, te onderbouwen en te verdedigen. Intellectuelen zijn, volgens de klassieke definitie, mensen die ideeën belangrijk vinden en die menen dat ideeën het best gedijen in een open debatcultuur. Daarom kan VVA leden aantrekken noch weigeren in functie van hun intellectuele, politieke, ideologische, religieuze,

Het VVA ontstond begin vorige eeuw als groepering van regionale oud-studentenkringen en heeft tot doel:

- culturele en maatschappelijke vorming ;
- verspreiding van wetenschap en cultuur ;
- behartiging van de belangen van academici, in het bijzonder het universitair onderwijs en onderzoek en permanente vorming ;
- ijveren voor verdere Vlaamse ontvoogding en ontplooiing van de Nederlandse cultuur.

Er zijn VVA-afdelingen in Oostende, Brugge, Ieper, Kortrijk, Gent-Meetjesland, Denderland, Antwerpen, Taxandria, Klein-Brabant, Campinia, Brussel, Leuven-Hageland en Limburg.

Algemeen secretariaat

Rita WARDENIER

adres: Vrijheidslaan 17, 1081 Brussel

tel: 02/412.42.28

fax: 02/412.42.00

e-mail: rita.wardenier@kubrusse.ac.be

Administratief secretariaat

Mia CUYPERS

adres: Passendalestraat 1 A, 2600 Berchem

tel: 03/366.18.50

fax: 03/366.60.45

e-mail: vva@vva.org

filosofische e.d. opvattingen. Het enige selectie criterium is dat kandidaat-leden zich kunnen herkennen in de basisbeginselen van de vereniging. Het samenleven van mensen met opvattingen die nooit helemaal en soms zelfs helemaal niet verzoenbaar zijn, beschouwt VVA als een verrijking, net zoals het maatschappelijke debat tussen deze stromingen en hun vertegenwoordigers. Dat een dergelijk debat op een correcte en beschaafde manier wordt gevoerd, is daarbij een vanzelfsprekende regel.

5. VVA zelf spreekt zich enkel uit over themata die verband houden met de eigen statutaire doelstellingen en heeft zelfs de plicht actief deel te nemen aan de maatschappelijke debatten over deze themata. Dat neemt niet weg dat binnen VVA mensen mekaar ook op vele andere vlakken ontmoeten, net zoals meningen over velerlei onderwerpen er met mekaar in aanraking komen. Opinies die leden hebben op andere vlakken dan de statutaire doelstellingen van de vereniging kunnen echter nooit een argument zijn om hen niet te aanvaarden. Integendeel: van deze meningen wordt graag kennis genomen, zonder dat zij ooit de vereniging kunnen binden.
6. Wat betekent een en ander nu concreet? Het spreekt voor zich dat VVA een vrije vereniging blijft, waarin de individuele leden probleemloos aan "cherry-picking" kunnen doen, en opteren voor de activiteiten of themata waarbij zij zelf het nauwste aansluiting vinden. Dat dit gebeurt zonder zich negatief, laat staan vijandig, uit te laten over de andere doelstellingen van de vereniging (of over activiteiten die in dat kader worden georganiseerd), is daarbij wel een basisregel van de loyaliteit.
7. Ook de afdelingen beschikken over een grote vrijheid, in overeenstemming met het "federale" karakter van het Verbond. Het spreekt echter voor zich dat van de afdelingen verwacht kan worden dat zij streven naar een evenwichtige, doch aan lokale omstandigheden aangepaste, vertegenwoordiging van de drie pijlers van het VVA. Zij nemen daarenboven deel aan de meningsvorming binnen de vereniging, door suggesties te doen in verband met eventuele VVA-standpunten bij de centrale raad of het hoofdbestuur.
8. Van zijn kant heeft het hoofdbestuur bij uitstek de zorg voor de statutaire doelstellingen. Als instrumenten hiertoe heeft het hoofdbestuur onder meer de algemene ledendag en het verenigingstijdschrift *Vivat Academia* ter beschikking. Deze instrumenten dienen de doelstellingen van de vereniging te weerspiegelen door hun brede belangstel-

ling (cultuur in brede zin), hun levendige debatcultuur (academische stijl) en hun consequent-Vlaamse opstelling (Vlaamse identiteit van de vereniging).

Tekst goedgekeurd door het *Hoofdbestuur* op 28 november 2001

Mede-goedgekeurd door de oud-voorzitters

Voor te leggen aan de *Centrale Raad* op 27 februari 2002

Eresaluut aan PP

Lic. Johan Laeremans

Op zaterdag 6 oktober ll. waren tientallen vrienden van professor Eric Ponette samen in de Leuvense universiteitshallen voor de emeritaatsviering van onze voormalige algemene voorzitter. Zoals het bij de gevierde te verwachten was, werd een stijlvolle en inhoudsrijke academische zitting georganiseerd. De redactie van "Vivat" sluit zich graag aan bij de vele gelukwensen die bij die gelegenheid werden uitgesproken en draagt graag haar kleine steentje bij tot de feestvreugde. In dit nummer kan u de meer algemene referaten van de academische zitting nalezen, aangevuld met een klein toemaatje: een gelegenheidsbrief van een oud-klasmakker van de gevierde (Red.)

Waarde oud- en waarde waarnemend voorzitter,

In uw hoedanigheid van oud-voorzitter van onze VVA-vereniging en die van waarnemend voorzitter van het *Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen*, dat ons VVA samen met tientallen verenigingen in overleg overkoepelt, wil ik u dankbaar en oprecht feliciteren in de taal van van Dale bij het intreden van de staat van hoogleraar die zijn ambt wegens het bereiken van de leeftijdsgrens heeft neergelegd.

Emeritus, zo lezen we in diverse woordenboeken, betekent uitgediend, niet uit-verdiend, veteraan. Er is er zelfs eentje dat ook onbruikbaar in de mond durft nemen, maar dat is toch maar Kramerstaal.

In al uw bescheidenheid en met uw zin voor relativiteit zal u op het einde van uw stralende loopbaan - met radiologen kan je toch geen ander woord gebruiken - al deze betekenissen van dat verdienstelijk woord professoraal en leeftijdsgebonden tot de uwe maken.

Uw academisch curriculum werd met een verwijzing naar zijn Latijnse stam een echte loop-baan. Met eindeloze afstanden in de vele ziekenhuisgangen, van en naar vergader- en leslokalen maar zonder afstandelijkheid ten overstaan van de vele zieken. Voor u zijn zij blijvend het einddoel geweest..

Bij het einde van uw professorale loopbaan, die ik in al te grote snelheid overloop, kan ik u als oud-klasgenoot slechts de nuchtere en doodgewone boodschap geven van onze rhetoricaleraar - en daarmee staan we voor een nieuw curriculum - "Morgen is alles normaal!"

Nu uw academische opdracht van uw schouders valt, zijn diezelfde schouders wellicht meer dan geoefend om ze nu volledig ten dienste te stellen van de gemeenschap die vanaf uw jeugd jaren in Ronse al uw zorgenkind is geweest.

Ik wil het kort maken. Ik heb mettertijd leren werken met afkortingen. *Université Catholique de Louvain - Katholieke Universiteit Leuven* werd KUL, gelukkig niet met kleine letters. Professor Ponette wil ik ook gaan verkorten tot PP. Voor een latinist moge het ook klinken als *Pater Patriae*, Vader des Vaderlands. Die rol wens ik mijn vriend en medestrijder toe.

(Inter)nationalist zijn vandaag

Prof. Dr. Matthias E. Storme (voorzitter VVA)

Tussen individualisme en totalitarisme, universalisme en particularisme, cultuurimperialisme en multiculturalisme, schizofrenie en paranoia.

Lezing bij het afscheid van prof. Eric Ponette als gewoon hoogleraar aan de faculteit geneeskunde van de Katholieke Universiteit Leuven op 6 oktober 2001

Hooggeachte collega Ponette en Mevrouw Ponette,
Hooggeachte vergadering,

De titel van deze lezing is geïnspireerd door een zin van Gandhi waarvan al wie de gevierde van vandaag kent weet dat ze hem dierbaar is : "To be an internationalist, one has first to be a nationalist".

Omdat professor Ponette zichzelf inderdaad als nationalist én internationalist beschouwt, leek het me passend even te reflecteren over de vraag wat het betekent vandaag inter-nationalist te zijn. Waar staat men en met welke dilemma's wordt men geconfronteerd ?

De meningen die ik daarbij op deze plaats verkondig zijn natuurlijk voor mijn rekening en kunnen vanzelfsprekend niet zomaar op rekening van prof. Ponette worden geschreven.

Nu we dit weekeinde de 600ste verjaardag vieren van Nicolaas van Kues ("Cusanus"), komt het me gepast voor deze filosofische beschouwing in de vorm van een *coincidentia oppositorum* op te bouwen.

Nationalisme en internationalisme

In tegenstelling tot wat een oppervlakkig vooroordeel meent, zijn nationalisme en internationalisme inderdaad niet noodzakelijk tegenstellingen. Meer nog, een nationalisme dat geen inter-nationalisme is, is geen echt nationalisme, en een inter-nationalisme dat geen nationalisme inhoudt, is geen echt internationalisme. Wel kunnen er gradaties zijn, naargelang de nadruk meer op het nationale of op het inter-nationale ligt, maar beiden hebben gemeen dat zij uitgaan van een pluralistische opvatting van de mens op collectief vlak, van een erkenning van nationale, dit zijn hoofdzakelijk culturele verschillen. Daarbij gaat het niet alleen om de erkenning

van het bestaan van meerdere naties, maar ook van de legitimiteit ervan. Bij een zeer eenzijdige invulling van het begrip kan het natuurlijk wel zijn dat men aan de ene zijde het nationale zo zeer benadrukt dat de erkenning van andere culturen op een zeer isolationistische wijze gebeurt, waarbij men eigenlijk niet liever vraagt dan dat de verschillende naties elkaar gerust laten, of aan de andere zijde het inter-nationale zo zeer benadrukt dat aan de erkenning van de nationale identiteit nauwelijks meer dan lippendienst wordt bewezen.

Mijn enerzijds en anderzijds kunnen evenwel nog altijd de indruk wekken dat het er eigenlijk om gaat een evenwicht te vinden, een juiste dosering, een soort gulden middenweg, en dat de gemeenschappelijke basis tussen beiden toch erg minimaal is. Indien dat zo was, zou het betekenen dat beiden toch elkaars tegenstelling zijn, en dat meer nationalisme automatisch minder inter-nationalisme betekent en omgekeerd.

Maar een hoge graad van beiden kan volmaakt samengaan, naar het woord van Jaurès: *Un peu d'internationalisme éloigne de la patrie, beaucoup y ramène.*

Meer nog, in een aantal opzichten staan zij juist aan dezelfde kant van de lijn in een tegenstelling met andere opvattingen. Zij vormen allebei een middenweg ten aanzien van bepaalde andere opposities, die als extremen elkaar overigens ook wel meer dan eens raken.

Laat mij enkele van die tegenstellingen belichten.

Individualisme en totalitarisme

Een eerste – klassieke – tegenstelling is die tussen enkeling en collectiviteit, met als uitersten individualisme en totalitarisme. Inter-nationalist zijn vandaag impliceert het verwerpen van beide uitersten. In het ene uiterste telt enkel het individu, in het andere is het totaal aan de collectiviteit onderworpen. In het midden vinden we het communautarisme dat de mens essentieel als lid van een gemeenschap ziet, maar omgekeerd de gemeenschap ook niet loskoppelt van de mensen die er deel van uitmaken. Daarbinnen bestaan er natuurlijk nog flinke gradaties. Het klassieke liberalisme bv. dacht vrij sterk communautair, vooraleer het is afgegleden in een postmodern individualisme, de klassieke sociaal-democratie ook. Belangrijke schakeringen zijn er ook ten aanzien van de afgrenzing van die gemeenschap. Voor conservatieven zowel als christen-democraten – misschien moet ik ook bij deze laatste zeggen: vooraleer ze zijn afgegleden in een pseudo-progressief links-liberalisme – kan die ge-

meenschap nooit beperkt blijven tot de levenden, en omvat zij zowel de vorige als de volgende generaties: een gemeenschap onder mensen over de dood heen, waarin het leven beschouwd wordt als een geschenk dat men gekregen heeft met de plicht het door te geven, en waarin eveneens het doorgeven van zin en waarden een sterke rol speelt. Materialistische stromingen als het liberalisme en de sociaal-democratie daarentegen verwerpen dit ruimer begrip van gemeenschap. Gemeenschappelijk aan al deze vormen van communautarisme blijft wel dat men een pluralisme van menselijke gemeenschappen erkent, en die gemeenschappen ook ziet als lots- en waarden-, dus cultuurgemeenschappen, die niet willekeurig en dus niet zomaar uitwisselbaar zijn.

In de voorbije eeuw hebben we enerzijds de opkomst van het totalitarisme gekend, dat zovele verwoestingen heeft veroorzaakt, maar in de jongste jaartienen ook een opkomst van een omzeggens even extreem individualisme, dat op de ene na de andere wortel van het gemeenschapsdenken heeft ingehakt. Beide extremen zijn evenwel niet helemaal zonder beroering met elkaar. Het is juist de vernieling van door de eeuwen heen gegroeide vormen van verbondenheid tussen mensen - het gezin, de beroepssfeer, het dorp, de etnie, de kerkgemeenschap en dergelijke meer - die de ideale voedingsbodem vormt voor het totalitarisme. Het totalitarisme, de leer van de totale staat, erkent immers geen andere menselijke gemeenschappen dan zichzelf, ook de natie niet. Het totalitarisme is onder meer ook anti-nationaal in zijn beginselen. Voor het communistische totalitarisme is dit overduidelijk, maar hetzelfde geldt voor het nationaal-socialisme. Ook Hitler beschouwde de naties als een voorbijgestreefd stadium in zijn streven naar wereldheerschappij. Beide vormen van totalitarisme hebben geprobeerd om de mens tot zijn naakte individualiteit te herleiden, en te ontdoen van de vele banden en verbondenheden van de burgerlijke maatschappij, die aan het totalitarisme in de weg stonden. Door de mens tot een louter individu te herleiden - zonder enig andere "toebehoren" dan tot de staat - werd hij ontmenselijkt. Hannah ARENDT heeft dat op pregnante wijze geschreven in haar werken over de oorsprong van het totalitarisme: de mens die enkel maar mens is, tot niets anders behoort dan tot de menselijke soort, is eigenlijk geen mens meer¹. Inderdaad, onder de heerschappij van "de mens" *in abstracto* wordt elke concrete mens uiteindelijk overbodig.

Hiermee komen we al in de buurt van een volgende tegenstelling.

Particularisme tegenover universalisme.

Inter-nationalist zijn vandaag impliceert voor mij ook de verwerping van deze beide uitersten, dit door het particuliere én het universele tot de juiste proporties te herleiden. Een echte zingeving en een echte gemeenschap tussen mensen is maar mogelijk door het streven naar universele waarden vanuit een particuliere traditie.

Dat een aantal fundamentele menselijke ervaringen en strevingen "universeel" zijn, d.i. in beginsel voor elke mens gelden, kan moeilijk worden ontkend. Een ontkenning daarvan kan ook al gauw tot de opvatting leiden dat wij niets gemeen hebben met een groot deel van de mensheid, dat anderen - vermits zij met ons niets gemeen hebben - eigenlijk niet van dezelfde soort zijn en dus mogen worden uitgesloten, ontmenselijkt.

Ik aarzel zeer om op de inhoud van dat universeel-menselijke in te gaan, om redenen die ik dadelijk zal uitleggen. Van het hart moet mij wel dat het vaak diegene zijn die hard roepen op het gebied van universele menselijke waarden zoals "de" rechten van "de" mens, die enkele van de wellicht meest fundamentele antropologische gegevens verdonkere-manen of negeren - en ik heb het daarbij over de mijns inziens drie fundamentele antropologische grenzen: dat de mens sterfelijk is - de grens van de dood -; dat hij man of vrouw is - de grens van het geslacht -; en dat hij geboren is uit twee ouders waartegenover hij steeds jonger is - de grens van de generatie. Zijn dit immers niet net drie grenzen of onderscheidingen die wij vandaag niet meer aanvaarden, en proberen te doorbreken of te overschrijden?

Al twijfel ik dus niet aan het universeel menselijke in ervaringen en aspiraties, dan zijn die ervaringen en aspiraties ook nooit louter universeel, maar steeds ook particulier: ze overkomen een individueel persoon en vinden plaats in en betekenis door een particuliere gemeenschap waartoe die persoon behoort. Eerst ingebed in die particuliere gemeenschap worden zij "werkelijk", zoals ook de menselijke vrijheid maar werkelijk wordt doorheen concrete "vrijheden" in het meervoud en niet door een abstracte "*liberté*". Zoals Herman DE DIJN heeft aangetoond, geschiedt elke zingeving noodzakelijk vanuit een bepaalde, dit is dus een particuliere, en geen universele, traditie². De grootste vijand van die universele menselijke ervaring en "hunkering naar echte zingeving" is juist te vinden in de oppervlakkige "globale" monocultuur.

Meer nog, een gemeenschap vormen betekent per definitie altijd een gemeenschap, die zich van de rest van de wereld differentieert, door een

eigen identiteit uit te bouwen en in stand te houden. Democratische politiek, economische welvaart en culturele rijkdom berusten steeds op een particuliere gemeenschap, die zich door uitwisseling verrijkt, maar ook haar verschillen met andere gemeenschappen cultiveert en zich aldus verweert tegen haar verdwijning in het louter universele. Universele waarden kunnen per definitie nooit de samenhang gronden voor een democratische particuliere gemeenschap. Zij vormen weliswaar een laagje, men kan het zelfs het hoogste laagje noemen, maar toch slechts een heel dun laagje, van onze culturele identiteit. Ik verwijs hiermee naar de uitdrukking "*Thick and thin*" van Michael WALZER, die schrijft: "*Societies are necessarily particular because they have members and memories, members with memories not only of their own but also of their common life. Humanity by contrast, has members but no memory, and so it has no history and no culture, no customary practices, no familiar life-ways, no festivals, no shared understanding of social goods*"³.

Precies omdat menselijke gemeenschappen steeds particulier zijn ontstaat er een groot probleem wanneer zo'n particuliere gemeenschap pretendeert het universele te kennen en te verdedigen. Want het gaat steeds om de particuliere kijk, die deze gemeenschap op het universele heeft, een kijk die weliswaar een perspectief daarop biedt, maar niet het enige. Wie zijn eigen waarden voor universeel houdt en ze dus verabsoluteert is even gevaarlijk als diegene die het universeel menselijke simpelweg ontkent. Het universalisme als doctrine is daarom de vijand van het universeel-menselijke, omdat het er steeds op uitdraait diegene die die beweerd universele beginselen niet deelt, uit te sluiten als ongedierte, als microben of mestkevers. Het is dan ook in de naam van universele waarden dat de grootste misdaden zijn begaan.

De wetenschap is het in het werk zetten van de waarheid en het recht het in het werk zetten van de rechtvaardigheid : deze definities erkennen zowel het streven naar waarheid en rechtvaardigheid als de ontologische differentie tussen de waarheid of de rechtvaardigheid en wat wij ervan maken. Het universele is steeds transcendent ten aanzien van onze interpretaties ervan en kan en mag onze praktijk dus alleen richting geven, maar niet gronden.

Anderzijds is het toch op de eerste plaats in gemeenschap dat zin ontstaat, en niet meer wanneer een individu zich zozeer in het particuliere opsluit en zingeving dusdanig verbannen wordt naar de privé-sfeer dat daarover geen communicatie meer mogelijk is. Dan worden de mensen inderdaad tot "*particules élémentaires*", naar de titel van de roman van Michel HOUELLEBECQ⁴.

Ook hier zien we overigens dat het extreme, individualistische particularisme en het universalisme elkaar raken. Zij vinden elkaar in de ik-en-de-wereld-generatie, die de bemiddeling van de particuliere gemeenschap verwerpt. Maar bevindt niet alles wat zin geeft aan ons leven zich juist tussen het ik en de wereld: het gezin, de vriendenkring, de beroepsgroep, de wijk, de nationale gemeenschap, de kerkgemeenschap? Ontkennen dat ons leven daarin zin krijgt, dat we door het behoren daartoe getekend zijn tot wie we zijn, ja onze identiteit verkrijgen, leidt uiteindelijk tot niets minder dan een universeel nihilisme.

Enkel wie in een particuliere traditie staat, zich deze eigen heeft gemaakt, is in staat deze te her-denken, te vernieuwen vanuit haarzelf, en is in staat om ook andere tradities te leren begrijpen, ja eventueel betekenis uit andere particuliere tradities in de eigen traditie te integreren. "De rustige zekerheid deel uit te maken van een cultuur die berust op door de traditie gedragen waarden en normen is een voorwaarde voor onbevanging en open kennismaking met andere culturen"⁵.

Vandaag wordt al wie nog een collectieve identiteit binnen een particuliere gemeenschap en daarmee ook de integriteit van die gemeenschap durft te verdedigen, al snel als politiek incorrect terzijde geschoven. Wie zich nog met een culturele traditie durft te vereenzelvigen wordt al snel medeplichtig geacht aan allerlei discriminaties waaraan men die traditie schuldig acht. Geen enkele culturele traditie voldoet immers aan de normen van de *political correctness*, die dan ook een vorm van cultureel kannibalisme is geworden. Alle iconen van onze traditie, schrijvers, filosofen, componisten, politici, veldheren, heiligen of wetenschappers, moeten eraan geloven omdat zij zich ergens wel ooit xenofob, homofob, islamofob of wat-dan-ook-foob zouden hebben gedragen of uitgelaten. Deze *fobomanie* illustreert voor mij alleen maar de weigering om bepaalde maatschappelijke problemen te debatteren en het manicheïsme waarmee andersdenkenden worden gecriminaliseerd. Zoals Alain FINKIEL-KRAUT het beschrijft in zijn boek *Ondankbaarheid* wordt argumentatie vervangen door belediging en vervolging in rechte, en maakt een dergelijk obsessieel antiracisme het ons onmogelijk om nog enige cultuur te begrijpen, om "vreemde" opvattingen, zoals die uit de klassieke oudheid of welke andere cultuurperiode ook, te leren kennen⁶. Geen enkele cultuur immers is ooit uitgegaan van de totale gelijkheid van alle culturen, want dat zou de totale onverschilligheid ten overstaan van zichzelf inhouden en dus de negatie van cultuur als een systeem van betekenissen.

Dit brengt mij dan ook bij de volgende tegenstelling.

Cultuurimperialisme tegenover multiculturalisme

Inter-nationalist zijn vandaag impliceert inderdaad ook de verwerping van zowel cultureel-imperialisme - opvatting die ervan uitgaat dat de eigen cultuur zo superieur is dat men zo ook elders mag opleggen - als multiculturalisme - opvatting die uitgaat van de volledige gelijkwaardigheid van alle culturen. Wat het laatste betreft: ik weet natuurlijk ook dat de term multiculturalisme te pas en te onpas wordt gebruikt in de meeste uiteenlopende betekenissen, maar dat is precies een reden om hem te verwerpen. Collega Eugeen ROOSENS spreekt van een "eufemisme" omdat het een rookgordijn ophoudt voor alles wat het aan inter-etnische reorganisatie van de staat en aan conflicten kan meebrengen (p. 144). Ik zou eraan toevoegen: het is intellectueel oneerlijk om deze term te gebruiken zonder specifiek aan te geven wat men ermee bedoelt, omdat dit de mogelijkheid creëert misbruik te maken van de vele mogelijke betekenissen en aldus de term als een valstrik te gebruiken.

Te vaak begaat men inderdaad de "decadente verwarring", zoals Boudewijn BOUCKAERT het noemde, tussen tolerantie en permissiviteit. De ware tolerantie, of om het misschien wat positiever uit te drukken, het ware respect voor andere culturen vereist precies dat men niét onverschillig staat. Onverschilligheid miskent de ander in zijn anders-zijn. Respect houdt in dat men vindt dat het wel degelijk een verschil maakt tot welke cultuur men behoort. Ook "kan men de rechten van de andere culturen niet geloofwaardig verdedigen, zolang men de eigen tradities verwerpt". Om nogmaals Herman DE DIJN te parafaseren: Door vele tekens en gebeurtenissen zijn wij getekend tot wie wij zijn en krijgt ons bestaan in gemeenschap betekenis. Een ware democratie vereist ook een beleving van die tekens, ook wanneer dit niet lijkt te beantwoorden aan een bepaalde - verkeerde - idee van tolerantie⁸.

Indien het imperialisme zou zijn onze cultuur aan de hele wereld op te leggen, is het nihilisme te beweren dat ze voor niemand gelding mag hebben. Dit multinihilisme verbergt achter de slagzin van de tolerantie een grote intolerantie, aangezien die tolerantie uiteindelijk alleen nog zichzelf tolereert⁹ en op die manier de eigen non-cultuur aan de hele wereld wil opleggen. Zo zien we dat ook hier weer de extremen elkaar raken.

Vandaag is het modieus om de eigen culturele identiteit te ontkennen, althans zich niet met één "enge" identiteit te vereenzelvigen, en dit als een bewijs van "openheid van geest" voor te stellen. Tegen een open geest kan niemand iets hebben, natuurlijk, althans zolang hij niet zo

open is dat onze hersenen eruit vallen. Maar, om nogmaals FINKIEL-KRAUT te citeren: dit nomadisme, deze *métissage*, deze *créolité* zijn maar eufemismen voor een universele uitwisselbaarheid waarin het anders-zijn juist verdwijnt. De Tsjechische wijsgeer Jan PATOCKA noemt de wijze waarop al het andere door deze nomaden wordt toegeëigend en opgeslokt - in plaats van het andere anders te laten zijn - juist een kenmerk van een gesloten geest¹⁰. Want het getuigt van weinig respect voor andere culturen om de tekens en producten die zij hebben ontwikkeld te "consumeren".

Deze "post-nationale" nomaden zijn helemaal geen internationalisten. In plaats van te leiden tot méér solidariteit leidt het integendeel tot een zich afzetten van eigen zowel als andere volkeren, tot een "secessie" ten aanzien van de rest van de natie, tot een weigering nog verantwoordelijkheid op te nemen voor het algemeen belang en de gehele bevolking, dit onder het mom van een uitstijgen boven de bekrompenheid van de natie. Sociale denkers in de Verenigde Staten zoals prof. Robert REICH, arbeidsminister onder Clinton - onder meer in *The Work of nations* van 1991 -, of wijlen Christopher LASCH - zijn essays zijn gebundeld onder de titel *The revolt of the elites and the betrayal of democracy* - hebben hiervoor duidelijk gewaarschuwd en achten een nationaal gevoel, een identificatie met de natie noodzakelijk om deze nieuwe sociale kloof te dichten. Een van de meer intelligente organisaties in de strijd om de globalisering pleit parallel daarmee voor een groter respect voor de autochtone culturen. Voor premier Verhofstadt is dat evenwel - in zijn zogenaamd "pleidooi voor een ethische globalisering" - enkel maar een heimwee naar de bekrompen lokale samenlevingen van weleer, onmiddellijk gecatalogeerd als extreem rechts.

Respect voor verschillen én verantwoordelijkheid voor elkaar kan maatschappelijk maar georganiseerd worden door gemeenschapsvorming op meerdere niveaus. Het subsidiariteitsbeginsel houdt in dat bevoegdheden slechts door een hoger niveau worden uitgeoefend als het lagere ze niet aankan. gelaagde politieke structuren beantwoorden ook aan de gelaagdheid van onze identiteit: identificeren wij ons immers niet allemaal - op de genoemde nomaden na - op meerdere niveaus, van klein naar groot, tussen het ik en de wereld. De historica Anne MORELLI heeft ooit het beeld van het bladerdeeg gebruikt om onze collectieve identiteit te beschrijven. Nog beter vind ik het beeld van de *lasagne*, en in die zin mag U mij een *lasagne*-nationalist noemen.

Deze gelaagdheid moet ons ervoor hoeden om één bepaald niveau van onze identiteit, weze het ons dorp, onze natie, onze Europese beschaving

of een ander, te verabsoluteren. Anderzijds mogen we niet vergeten dat een democratische organisatie van de maatschappij ook een centraal niveau nodig heeft van waaruit eerst bevoegdheden kunnen worden verdeeld. Dat niveau blijft tot nader order de natie, het enige niveau van waaruit tot nu toe daadwerkelijk een democratie is georganiseerd.

Maatschappelijke rechtvaardigheid en vrede veronderstellen een maatschappelijke ruimte waarbinnen die vrede en rechtvaardigheid wordt georganiseerd. Het is een gevaarlijke illusie te denken dat die ruimte kan worden gerealiseerd zonder culturele basis. Die gedwongen solidariteit kan alleen worden gelegitimeerd door een samenhorigheidsgevoel, wanneer tegenover de verplichting ook een gemeenschappelijkheid staat, een samen deelhebben aan een cultuur. Er is geen enkele legitimatie voor solidariteit waar er geen "wij" is, een culturele samenhorigheid die tegelijk inclusief is en exclusief.

Betekent dit dat men de democratie maar kan laten werken in een "natuurlijke gemeenschap", zoals, bijvoorbeeld op basis van afstamming? Vanzelfsprekend niet, en wel heel eenvoudig om reden dat zodra we boven de kleinste gemeenschap, de familie of de horde uitstijgen, we in feite als gevolg van de geschiedenis géén zuiver etnische gemeenschappen meer hebben. Elke gemeenschap die de familie of horde overstijgt kan niet op een natuurlijke, maar slechts op een hoofdzakelijk culturele identiteit gebaseerd zijn. Is dit dan een louter imaginaire gemeenschap?¹¹ Helemaal niet. Wel is het juist dat een gemeenschap maar democratisch kan functioneren indien de leden ervan op één of andere manier, zij het door inbeelding of anderszins, overtuigd zijn dat het om een gemeenschap gaat. Maar dat laatste nu is juist maar mogelijk wanneer die gemeenschap niet *louter* ingebeeld is, maar mede gebaseerd is op een aantal *realia* die de zuivere inbeelding overstijgen. De zogenaamd ingebeelde gemeenschap die de natie zou zijn is dan ook veeleer een *uitgebeelde* gemeenschap, een gemeenschap waarin een aantal zaken uitvergroot worden, gesymboliseerd of gemetaforiseerd. Maar daartoe moet er wel iets zijn dat kan worden uitvergroot, gesymboliseerd of gemetaforiseerd, een realiteit die kan worden gerepresenteerd.

Ook uit de vaststelling dat er binnen een gemeenschap een grote variatie bestaat in beroep, opinie, levenswandel enzovoort, volgt niet dat die gemeenschap zuiver ingebeeld is. Het is niet omdat in een samenleving eenieder wel van uiteenlopende groepen (lokaal, professioneel, in vrije tijd en dergelijke) deel uitmaakt, dat er geen gemeenschappelijke cultuur zou zijn, *a fortiori* zou mogen zijn. Het is weliswaar van belang dat er aan de verschillende maatschappelijke domeinen, zoals economie, recht, politiek,

kunst, wetenschap en dergelijke een belangrijke autonomie wordt gegeven. Er is ruimte voor zoets als een bedrijfscultuur, een beroepscultuur en dergelijke. Het is verder van het grootste belang dat er een burgerlijke maatschappij bestaat, waarin de mensen zich op basis van uiteenlopende criteria verenigen. Op dat niveau vereenzelvigen we ons inderdaad op meerdere wijzen: via onze afkomst, ons beroep, ons geslacht, onze godsdienst, onze hobby's of culturele interesse, onze smaak, onze politieke overtuiging. Dat beantwoordt aan de vele facetten van ons menszijn. En daaraan beantwoorden dan ook de vele vormen van menselijke organisatie: het gezin, het bedrijf, de kerk, de vereniging, de partij. Dit soort instellingen zijn essentieel voor de burgerlijke maatschappij en dus voor de democratie.

Wanneer evenwel de waarden in de verschillende domeinen onverzoenbaar worden en er niets gemeenschappelijks meer is dat die domeinen overstijgt, raakt elke mens gefragmenteerd en valt de gemeenschap geheel uit elkaar. Dat gevaar is niet denkbeeldig. En het resultaat daarvan zou wel eens heel wat anders kunnen zijn dan de alles-moet-kunnen-utopie van de postmoderne nihilisten. Valt de culturele samenhorigheid weg, dan valt de mens terug op zijn natuurlijke biotoop: de horde.

Tussen schizofrenie en paranoia

Een een moderne staat, minstens een democratische staat, kan niet overleven wanneer er daarbinnen ten gevolge van duidelijke verschillen in de publieke cultuur (dit is voor zover de cultuur meespeelt in het publieke leven) bepaalde politieke breuklijnen alle andere overstijgen. Wanneer omgekeerd politieke structuren worden opgelegd zonder eerbied voor de culturele identiteit leidt dit bij de bevolking die aldus van haar eenzelveheid wordt beroofd tot vervreemding, schizofrenie, opportunisme en onverschilligheid tegenover de politiek¹², verschijnselen die we in Vlaanderen allemaal veel te lang hebben gekend. Dat zijn verschijnselen die voorkomen wanneer mensen er niet in slagen om gemeenschappen op te bouwen die wel degelijk een culturele identiteit hebben. Anderzijds kan een fixatie op één bepaald identiteitsaspect ook tot gezamenlijke paranoia leiden.

Laat ons als Vlamingen en Zuid-Nederlanders op voldoende veilige afstand blijven van zowel die schizofrenie als die paranoia. De schizofrenie vinden we bij diegenen die het gefragmenteerd zijn van een identiteit cultiveren, die vinden dat een mens zoveel verschillende toebehoren heeft dat er geen gemeenschap meer mogelijk zou zijn, bij diegenen die

het gebrek aan collectieve identiteit tot deugd verheffen. De schizofrenie is immers de toestand waarin niets nog betekenis heeft omdat alles terzelfder tijd alles kan betekenen. Het is de psychologische kenmerking van het hedendaagse postmoderne nihilisme. De paranoia daarentegen is de toestand waarin men aan één bepaalde waarde of identiteit een onaantastbare monopolieplaats toekent, die geen enkel gesprek meer toelaat van waaruit deze kan bevestigd en belaagd worden¹³. Een evenwichtige identiteit, zowel collectief als individueel, slaagt erin deze Scylla en Charybdis te vermijden. Het veronderstelt dat men veelzijdigheid paart aan eenzijdigheid, wat leidt tot een veelzijdige individuele of collectieve persoonlijkheid.

En zouden dat wellicht geen kenmerken zijn van onze gevierde emeritus professor Ponette ?

1. Zie de bespreking van ARENDT door A. FINKIELKRAUT, *Ungratitude*, Gallimard, Parijs 1999, p. 120 v.
2. Vgl. ook H. de DIJN, "De intellectueel is dood. Leve de intellectueel", in *Onze Alma Mater* 1996 nr. 1, p. (135) 143
3. Zie Michael WALZER, *Thick and thin*, p. 4 en v. en *passim*. De aangehaalde tekst op p. 8.
4. *Les particules élémentaires*, Flammarion Parijs 1998.
5. L. BEHEYDT, "Nederlandse cultuur geeft Europa meer kleur", *de Standaard* 9-1-1997
6. *Ungratitude*, p. 196 v. en 204 v.
7. L. ABICHT, *Identiteit in interculturele samenleving*, De Prince 1996
8. H. DE DIJN, "Nieuwe politieke cultuur heeft levensbeschouwing nodig", *Ons erfdeel* 2000, (347) 352.
9. A. FINKIELKRAUT, *Ungratitude* p. 186.
10. A. FINKIELKRAUT, *Ungratitude* p. 44.
11. Dit lijkt de stelling te zijn van B. ANDERSON, *Imagined communities. Reflections on the origin and Spread of Nationalism*, New Left Books London 1983. Bij nadere lezing is overigens ook Anderson wel een stuk genuanceerder.
12. Vgl. de vaststellingen van K. JANSEGGERS (pseudoniem van Rob LETTENS), in *Wij*, 29 juli 1999, p. 13, in zijn bespreking van Werner MIESSEN & Freddy CREMER, *Spuren. Materialien zur Geschichte der Deutschsprachigen Gemeinschaft Belgiens*, Eupen 1996 (boek over de Duitse volksgroep uit de Belgische oostkantons).
13. Deze kenmerking van schizofrenie en paranoia is geïnspireerd door J. DEFOORT, "De simulatie voorbij", in *Liber amicorum Albert Tiberghien*, p. (113) 127.

Autonomie van de patiënt : waarde of voorwaarde ?

Prof. Dr. Jozef Vermeylen (voorzitter *Commissie voor Medische Ethiek*)

Vooreerst wens ik collega Eric Ponette en de *Dienst Radiologie* te danken voor de uitnodiging en de eer het woord te mogen nemen op deze Academische Zitting bij het emeritaat van zulk een eminente hoogleraar. Professor Eric Ponette is altijd zeer begaan geweest met medisch ethische problemen. Ik herinner mij levendig zijn gepassioneerde tussenkomst tegen euthanasie tijdens de vergadering van de *Academische Fractie* van de Faculteit terzake. Nu wordt door anderen het recht op euthanasie juist verdedigd op basis van het recht op zelfbeschikking, het recht op autonomie vanwege de zieke. Wij kennen Professor Ponette ook als trouwe voorvechter van de Vlaamse autonomie. Is politieke autonomie dan goed en privé-autonomie fout? De bedoeling van mijn korte uiteenzetting is autonomie als waarde te ontleden, en, vermits ik arts ben, te vertrekken vanuit de autonomie van de patiënt.

Autonomie is een van de vier basis ethische principes aangehaald in het standaardwerk over medische ethiek van Beauchamp en Childress, de drie andere zijnde *beneficence*, *non maleficence* ("primum non nocere") en *justice*. Autonomie heeft in de Angelsaksische medische ethiek een overheersende plaats gekregen. Autonomie wordt naar voren gebracht als het enig alternatief voor paternalisme. Paternalisme gaat uit van het idee dat een arts moet handelen zoals een goede vader zorgt voor zijn kinderen, hun heil beoogt zonder veel uitleg te geven en zonder veel inspraak toe te staan. Professor Ponette en ikzelf hebben destijds leermeesters gekend die zulke superieure houding tegenover de patiënten aannamen, met de beste bedoelingen. Anderzijds wordt aldus de patiënt in zijn positie van afhankelijkheid en van gebrek aan inzicht in wat zich afspeelt bevestigd.

Het beklemtonen van de autonomie van de patiënt is dan in zekere mate een heilzame reactie geweest tegenover een mogelijk paternalistische houding vanwege de arts. Anderzijds heeft de slinger de neiging uit te wijken naar het andere uiterste, dat van de klant-aanbieder relatie. De klant krijgt de nodige informatie en kiest dan zelfstandig uit het aanbod. Maar: ten eerste, kan de zieke deze soms moeilijke keuze op een rationele wijze alleen maken? Ten tweede, betreft het niet soms een verdedi-

gingsreflex vanwege de arts? Deze schuift de verantwoordelijkheid voor de genomen beslissing grotendeels op de patiënt af, en probeert zichzelf aldus af te schermen van de bedreigende mogelijkheden van de andere: een reactie op de talloze medische rechtszaken in de Verenigde Staten.

Is de autonomie van de patiënt de ultieme medisch ethische waarde? Vooreerst, wat is een waarde? Een waarde is ten gronde wat zin, inhoud, betekenis aan iets of iemand geeft. Waarom is de waarde van een originele schilderij van Van Gogh hoger dan een geslaagde kopie, tenzij omwille van de betekenis van het originele. Is autonomie een waarde? Geeft autonomie zin, inhoud, betekenis aan een levensproject van een persoon (of van een volk)? Wordt een persoon ge-waard-eerd om zijn autonomie of om zijn betekenis? Het is mijn stelling dat autonomie een "voor-waarde" is, "*une pré-valeur*", iets dat aan een waarde voorafgaat. Autonomie laat toe vrij te beslissen welke waarden men wenst te realiseren, maar geeft op zichzelf geen zin, of inhoud, of betekenis aan het leven. Autonomie is een voorwaarde, die noodzakelijk is voor het realiseren van het echt zingevende aan het menselijk leven, namelijk het vrijwillig uitbouwen van relaties met anderen, het vrijwillig ingaan op de oproep van de andere. Om nog even terug te keren naar het probleem van euthanasie, het recht op waardig sterven betekent voor mij dan ook niet het recht om zelf te mogen beslissen over het ogenblik van overlijden, maar wel het recht om tot het einde toe voor anderen een waarde te mogen betekenen. De palliatieve zorg heeft aan de terminale zieke iets anders aan te bieden dan de dood, namelijk de verzekering van een ondersteunende nabijheid op somatisch, psychologisch, sociaal en spiritueel vlak. De ervaring heeft geleerd dat de vraag naar euthanasie vooral voortkomt uit een ervaring van vereenzaming, zinloosheid en onmacht, en dat het aanbod van een ondersteunende relatie met aandacht voor de betekenis van de persoon de vraag naar euthanasie meestal doet verdwijnen. Een recent artikel in *The Lancet*¹ beschrijft empirisch onderzoek door middel van interviews naar de diepe motivering bij patiënten met AIDS die een vraag naar euthanasie overwegen. Als reden werd voornamelijk een "*loss of self*" aangegeven: enerzijds inderdaad de angst voor de fysieke desintegratie, anderzijds het verlies van sociale relaties, "*loss of community*" genoemd, het geleidelijk verminderen van de kansen om hechte persoonlijke relaties te starten of te onderhouden. De auteurs besluiten: "*Our findings should stimulate analysis of broader social influences on the desire for euthanasia or assisted suicide, identification of what exactly existing policies are destined to remedy, and whether these policies are congruent with, and adequately ad-*

dress, social factors". Schenkt het huidig wetvoorstel over levensbeëindiging voldoende aandacht aan wat dient geremedieerd te worden, meer bepaald aan de sociale context van een wens naar euthanasie? De klemtoon op de gehele persoon in de palliatieve zorg slaagt er vaak precies in de vermelde "*loss of community*" op te vangen.

Wanneer wij derhalve aan het relationele de voorrang geven, en afstapen van het eenzijdig beklemtonen van het gezag van de arts (paternalisme) of van de patiënt (klant-aanbieder relatie), dan worden de autonomie van de arts en de autonomie van de patiënt voor-waarden voor een echte samenwerkingsrelatie tussen beiden. De autonomie van de arts (de fameuse diagnostische en therapeutische vrijheid) houdt in dat de arts moet kunnen kiezen voor wat het beste is voor de patiënt, zonder druk tot overconsumptie vanwege beheerders, of tot onderconsumptie vanwege verzekeraars. Diagnostische en therapeutische vrijheid houdt niet in dat een arts in een specifieke situatie om het even welke diagnose mag stellen of behandeling starten; hij moet zich laten leiden door de huidige stand van de medische wetenschap; hij zal geen onnodig dure handelingen voorstellen; hij moet ook de grenzen van eigen kennen en kunnen aanvaarden en desgevallend de patiënt verwijzen naar een terzake meer deskundige collega. De goed begrepen diagnostische en therapeutische vrijheid wordt wel bedreigd door het overwaaien vanuit de Verenigde Staten van "*managed care*". In het slechtste geval beslissen managers van verzekeringsmaatschappijen en van ziekenhuizen, boven de hoofden van artsen en patiënten heen, welk type van zorg het meeste voordeel biedt voor hun ... respectieve aandeelhouders. Dit geeft soms verrassende resultaten: zoals bij ons zijn er in de Verenigde Staten wetgevende initiatieven lopende rond patiëntenrechten. Wanneer ginder over dit onderwerp gedebatteerd wordt, gaat het ondermeer over de vraag of een patiënt met een spoedeisend probleem in het dichtstbij gelegen ziekenhuis mag opgenomen worden, dan wel in het ziekenhuis met hetwelk zijn verzekeraar een overeenkomst heeft afgesloten²!

De kwaliteit van een samenwerkingsrelatie tussen arts en patiënt houdt in dat deze vrijwillig wordt aangegaan. De autonomie van de patiënt betekent dan ook dat deze vrij zijn arts moet kunnen kiezen en eventueel van arts kan veranderen wanneer de kwaliteit van de relatie hem ontoereikend lijkt. Het is ironisch dat in een land als de Verenigde Staten, waar de autonomie van de patiënt zozeer beklemtoond wordt, de verzekerde vanwege zijn verzekeringsmaatschappij veelal een arts of een ziekenhuis wordt opgelegd. De autonomie van de patiënt houdt ook een recht op informatie in, zowel wat betreft diagnose, als prognose, als the-

rapie. De patiënt dient toe te stemmen met de voorgestelde diagnostische en therapeutische procedures, en heeft het recht deze te weigeren. Een weigering berust dikwijls op onvoldoende inzicht in de situatie, of op twijfel aan de competentie van de arts (het wensen van een "second opinion"), soms op een religieuze basis (zie de getuigen van Jehovah als voorbeeld).

Is deze beklemtoning van de vrijwillig aangegane samenwerkingsrelatie tussen arts en patiënt nog toepasbaar, op een ogenblik dat de geneeskunde oneindig veel complexer is geworden, dat er sprake is van behandelingscentra en van multidisciplinaire teams? Of wanneer een patiënt op een spoedgevallen-afdeling wordt opgenomen? Ook in deze situaties moet de patiënt snel een arts kunnen herkennen die verantwoordelijk is voor het geheel en die voor de patiënt de bevoorrechte gesprekspartner is. De huisarts speelt hierbij een sleutelrol en, in een ziekenhuis, de verantwoordelijke supervisor. De patiënt verwacht terecht een gepersonaliseerde benadering.

Samenvattend kom ik tot het besluit dat autonomie op zich niet zingevend is en daarom niet echt als een waarde kan beschouwd worden, maar dat de autonomie van de arts en van de patiënt essentiële voorwaarden zijn om te komen tot een echt betekenisvolle, dus waardevolle, therapeutische samenwerking.

Met Professor Ponette samenwerken is altijd een voorrecht geweest, lang geleden toen wij samen assistent van wacht waren op inwendige ziekten, sindsdien als collegae aan de Faculteit en aan het Universitair Ziekenhuis. Namens vele collegae wens ik U heel bijzonder te danken voor deze talrijke waardevolle relaties, die bij Uw emeritaat zeker niet zullen afgebroken worden.

1. Lavery JV, Boyle J, Dickens BM, Maclean H, Singer PA. "Origin of the desire for euthanasia and assisted suicide in people with HIV-1 or AIDS: a qualitative study", *Lancet* 2001; 358 : 362-367.
2. "US House passes patients' bill of rights", *Lancet* 2001, (358) 480. Voor de recentere stand van zaken, zie <http://www.npaf.org/pbr.htm>.

Dankbaar achterom zien en hoopvol vooruitkijken

Prof. Em. Dr. Eric Ponette

Dankbaar achterom zien.

"Het leven snelt voorbij als een wit veulen dat men door de spleet in een bamboegordijn ziet voorbij rennen" is een oud Chinees spreekwoord¹.

Het ogenblik dat ik in deze zelfde zaal, samen met anderen hier aanwezig, in 1961 tot arts gepromoveerd werd lijkt inderdaad niet zo ver weg. In die ganse periode heb ik veel gekregen en daar ben ik dankbaar om.

Vooreerst dank ik Prof. Marleen Smet, Dokter Dirk Vanbeckevoort en Mevrouw Chris Dehaeseleer zeer bijzonder voor de inrichting van deze feestdag in samenwerking met andere staf- en personeelsleden.

Ik dank Prof. Guy Mannaerts voor zijn toespraak en in zijn persoon de rectoren van mijn universiteit, de decanen van mijn faculteit en de directies van mijne universitaire ziekenhuizen, evenals de leden van de *Onderwijscommissie* en van de *Medische Raad* waarmee ik samenwerkte. Ik waardeer de steun die ik kreeg van oud-rector Prof. Roger Dillemans, Prof. Jan Peers, van Dokter Bart Vandaele, van Prof. Rik Casteels, Prof. Jef Janssens en hun medewerkers in het verstevigen van de band tussen onze universitaire ziekenhuizen en het geaffilieerde ziekenhuis van de *Zusters van Barmhartigheid* te Ronse.

Ik ben er fier op dat zowel onze universiteit, onze faculteit als onze universitaire ziekenhuizen de leeuw en het kruis, als symbolen van onze identiteit, op een vanzelfsprekende bewuste wijze naar binnen en buiten manifesteren in een periode waarin identiteitsschaamte tot het modisch denken behoort.

Ik dank Prof. Bert Baert voor zijn vriendelijke woorden en voor onze jarenlange samenwerking, die resulteerde in wederzijds respect en wederzijdse steun bij de uitbouw van onze radiologische dienst, waarvan de kiem gelegd was door Prof. Paul Wellens.

Ik dank hem eveneens voor zijn steun bij de verdediging van de Vlaamse gemeenschapsbelangen. Meteen denk ik met genoegen terug aan de oud-assistenten, aan de intussen gepensioneerde personeelsleden en

leden van de technische dienst uit die samenwerkingsperiode, zonder de vroegere en huidige personeelsleden van Pellenberg te vergeten.

Ik dank Prof. Guy Marchal voor zijn hartelijke toespraak. In zijn persoon dank ik alle stafleden, alle assistenten, evenals de huidige personeelsleden en leden van de technische dienst. De vriendelijke attentie, die ze mij tijdens mijn laatste werkdag betoond hebben, heeft me diep ontroerd.

Ik dank ook de mensen van de schoonmaakploeg voor hun vriendelijkheid en hun efficiënt werk.

Ik ben blij dat de stafleden Radiologie van de vier Nederlandstalige universiteiten, mede onder het impuls van Prof. Marchal, vanaf het huidige academiejaar hun postuniversitair onderwijs gezamenlijk zullen inrichten: ik ben ervan overtuigd dat die samenwerking de kwaliteit van dat onderwijs verder zal doen toenemen.

Prof. Jos Vermeylen ben ik dankbaar om zijn jarenlange inzet voor de medische ethiek, die tot uiting kwam in zijn gedreven toespraak.

Ik denk met plezier terug aan onze gezamenlijke opleidingsperiode in *Inwendige Geneeskunde*, toen we als assistent steeds beroep konden doen op zijn, op dat ogenblik reeds gevorderde, kennis inzake bloedstollingsproblemen. In zijn persoon dank ik alle collega's uit de andere diensten voor hun samenwerking, inzonderheid de gastro-enterologen van *Inwendige Geneeskunde* en *Heelkunde*, ondermeer de ganse ploeg die me hielp bij mijn thesis, evenals de anatomopathologen en de ploeg van de raadpleging voor slikstoornissen.

Prof. Jacques Pringot leerde ik kennen in 1968 in de U.C.L. bij het begin van mijn radiologische opleiding bij Prof. Pierre Bodart. Ik dank hem voor zijn grondig overzicht van 30 jaar gastro-enterologische radiologie en voor onze wetenschappelijke samenwerking, die toen begon en tot hier toe verder liep, zowel op interindividueel vlak als in het kader van de sectie *Abdominale Radiologie* van de *Koninklijke Belgische Vereniging voor Radiologie*.

In zijn persoon dank ik eveneens Prof. Pierre Bodart voor zijn enthousiasmerende opleiding en voor zijn vriendschap. Ik waardeer ook de vriendschap van meerdere van zijn stafleden, vriendschap, die onze verschillen in politieke opinies probleemloos oversteeg en blijft overstijgen.

Ik dank Prof. Matthias Storme voor zijn schitterende synthese tussen nationalisme en internationalisme. Ook dat thema mocht in mijn ogen vandaag niet ontbreken. In zijn persoon dank ik de vele vrienden uit de *Vereniging van Vlaamse Professoren*, uit het *Verbond van Vlaamse Acade-*

mici, het *Vlaams Geneeskundigenverbond* en uit de andere groepen van de Vlaamse emancipatiebeweging.

Ik dank de dames van het koor voor hun prachtige interpretatie van liederen die worden gezongen door verschillende Europese volkeren. Ik geloof in de toekomst van een Europa dat gebouwd is op samenwerking tussen volkeren met behoud van hun identiteit. En zolang jonge mensen blijven zingen is de toekomst hoopvol.

Ik dank al mijn familieleden. Ik ben mijn overleden vader dankbaar omdat ik van hem leerde rebel te zijn, mijn moeder omdat zij in moeilijke omstandigheden jarenlang heel alleen werkte voor het brood van haar kinderen. Ik dank mijn broers om hun familiale en volkse solidariteit. Ik dank mijn drie dochters en twee schoonzons om hun kritische bemerkingen en tegelijk om hun hulpvol begrip bij mijn academische en buiten-academische activiteiten.

Mijn vrouw dank ik met een Chinees spreekwoord: "Echtgenoten die elkaar liefhebben, zeggen elkaar duizend dingen zonder te spreken". Eén van onze kleindochters (6 jaar oud) vroeg haar: "Oma, wanneer zijt gij gepensioneerd?". Een pertinente vraag inderdaad, wanneer ze gesteld wordt aan een thuiswerkende vrouw.

Tenslotte dank ik Dokter Yves Lesenne met wie ik op dezelfde schoolbanken zat vanaf het eerste studiejaar lager onderwijs en met wie ik samen promoveerde tot arts: ik ben hem dankbaar omdat hij mij op een cruciaal ogenblik tijdens onze studies hielp. Zo ontstond vriendschap voor het leven. In zijn persoon dank ik alle andere vrienden, zowel oudere als jongere die deze namiddag vrij maakten om naar hier te komen.

Hoopvol vooruit kijken.

Mag ik zo vrij zijn U mijn opinie te geven over enkele professionele aspecten en maatschappelijke problemen?

Vóór enkele jaren vroeg de toenmalige personeelschef, de Heer Bessemans, in het bladje van onze ziekenhuizen aandacht voor patiënt-vriendelijkheid: hij suggereerde ons oog te hebben voor de patiënten die de weg zoeken in de doolhof van onze gangen, en spoorde ons aan spontaan hulp te bieden vooraleer zij die vragen. Dergelijke houding doet inderdaad wonderen.

Ik dacht eraan terug toen mijn vrouw me vertelde dat zij onlangs in de wachtzaal radiologie ongekend aangesproken werd door een oudere pa-

tiënt met de bemerking: "Ge moet hier soms wel wachten, maar het personeel is toch zeer vriendelijk".

In dat verband kan ik alle artsen, doch ook alle anderen die in contact komen met patiënten, de lezing aanbevelen van een artikel van Dr. Richard Gunderman over communicatie met patiënten². Het werd door Prof. Guy Marchal verspreid onder onze stafleden en de referentie vindt U terug in de U bezorgde tekst. Het bevat zeer zinvolle beschouwingen en enkele zeer praktische tips.

Opleiding van studenten en assistenten is een boeiende bezigheid. Daarbij beseffen we soms te weinig dat iets theoretisch weten nog niet gelijk staat met het toepassen van die kennis in de praktijk.

Daarom zal het belang van goed georganiseerde praktische oefeningen en werkzittingen in de toekomst nog toenemen. Indien de docent voeling wil houden met de echte problemen van studenten en assistenten, mag hij (zij) de verzorging van dat praktisch onderwijs niet uitsluitend aan derden overlaten.

Mijn ervaring is bovendien dat zelf uitgewerkte interactieve CD-rom programma's weliswaar veel tijd vergen van de docent, doch dat ze stimulerend zijn voor de studenten. Het werk loont dus de moeite.

De *Bologna-verklaring* in verband met de uniformisering van het onderwijs aan de Europese universiteiten - op zich mijns inziens een goede zaak - heeft de taal van dat onderwijs weerom ter discussie gesteld.

Ik ben ervan overtuigd dat dit onderwijs ook in de toekomst best in de moedertaal wordt gegeven vooral om twee redenen. Vooreerst gebeurt het aanbrengen en begrijpen van nuanceringsen best in de moedertaal. Verder betekent het loslaten van de moedertaal in het universitair onderwijs ten voordele van het Engels, op termijn de verdwijning van de moedertaal als wetenschappelijke taal en riskeert dit een cascade-effect uit te lokken voor het taalgebruik in het middelbaar onderwijs, ter voorbereiding van het universitair onderwijs.³

Vanzelfsprekend heb ik geen moeite met anderstalig onderwijs door gastprofessoren of met een ruim aanbod van cursussen Engels aan onze universiteiten, zelfs met verplicht karakter, opdat onze studenten en assistenten volwaardig aan buitenlandse congressen zouden kunnen deelnemen. Ik heb evenmin moeite met opvang van anderstalige assistenten en trek graag de nodige tijd uit voor vertaling in het Engels bij het begin van hun verblijfsperiode. Voor dat alles is geen wetswijziging nodig.

Zij die universitair onderwijs volgen worden soms bestempeld als behorend tot de elite. Een andere invulling van deze term was of is : behoren tot een bepaalde stand of een zekere geldelijke rijkdom bezitten .

Ik zou het begrip "elite" anders willen invullen. Voor mij behoort iemand tot de elite wanneer hij (of zij) zich tenvolle inzet voor zijn (of haar) job, wat dit ook zij. In deze optiek kan iemand van de schoonmaakploeg evengoed tot de elite behoren als een radioloog of om het even welke specialist in ons ziekenhuis.

We beleven een bijzondere tijd. In het damesblad *Elle* schrijft Rosa Koelemijer: "In deze tijd gaat het er [...] om dat je jezelf ontwikkelt en ontplooit en in dat opzicht heb je er weinig aan om veel voor anderen over te hebben"⁴. Wat verder citeert zij Alexander Lowen uit zijn boek *Narcisme*: "Als men rijkdom hoger aanslaat dan wijsheid, als men roem hoger stelt dan waardigheid, als men succes belangrijker acht dan zelfrespect, dan ontstaat een maatschappij die het uiterlijke beeld overschat en die dus moet worden aangemerkt als narcistisch".

De filosoof Mark Elchardus schrijft: "Vandaag beleven we een periode waarin het ongebonden individu primeert..."⁵

Piet Cleemput, hoofddeskundige bij de rechtbank van Dendermonde, schrijft: "Morele waarden mogen niet meer verkondigd worden, maar alles wat genot geeft en primair aantrekkelijk is, wordt tot een recht, en liefst nog een mensenrecht, omgevormd"⁶.

Doch er is meer, Luc Lamote, verantwoordelijke van een project om delinquente jongeren weer op het rechte pad te brengen zegt in een kranteninterview: "Er wordt dikwijls een beschuldigende vinger naar de gezinnen uitgestoken: zij zouden niet meer voldoende normen aan hun kinderen meegeven. Dat is onjuist. Ouders straffen nog altijd om hun kinderen de grenzen duidelijk te maken. Het is de maatschappij die geen normen meer oplegt"⁷.

Ik denk dat die analyses juist zijn. De destabilisering van een groeiend aantal jongeren heeft waarschijnlijk te maken met de sluipende infiltratie van het "alles kan, alles mag" - principe in de media, met het verkondigen van de primauteit van vrijheid op verantwoordelijkheid.

En zo komen we tot de intentie van gedoogbeleid tegenover soft drugs bij deze regering. Als arts beschouw ik die houding als zeer gevaarlijk en ik feliciteer de leden van de *Medische Raad* van onze universitaire ziekenhuizen met hun verzet tegen een gedoogbeleid voor cannabis binnen het ziekenhuis.

Onze politieke maatschappij is echter nog verder gegaan: door abortus in feite grotendeels te banaliseren tot een alternatief voor anticonceptie heeft die maatschappij het principe "Gij zult niet doden" op een te lichtzinnige wijze laten varen.

Iets analoog dreigt te gebeuren met het huidige wetsontwerp dat euthanasie uit de strafwet wil halen. Natuurlijk moeten wij het debat met de artsen en niet-artsen, die dat wetsontwerp ondersteunen, niet voeren in termen van moordenaars: ik ben ervan overtuigd dat in die groep ook bedachtzame collega's zitten. Wel hebben wij het recht te vragen of zij voldoende hebben nagedacht over een aantal consequenties :

Zullen sommige ouderen en invaliden, die nu ondersteund worden door hun familie, zich niet geneigd voelen aan te sturen op euthanasie om die familie te ontlasten ?

Zal de onwil van een arts om euthanasie uit te voeren geen negatieve beoordelingsfactor worden bij de aanwerving door een ziekenhuisdirectie?

Zou het niet van meer moed getuigen indien de indieners van het wetsvoorstel niet ons, artsen, zouden belasten met de uitvoering van hun project, namelijk het rechtstreeks doden van een patiënt, doch indien zij die opdracht zouden toevertrouwen aan niet-artsen ?

In de geest van Hippocrates, onze leermeester sinds 2400 jaar, huldigen wij als artsen de cultuur van het leven, niet die van de dood. Daarom heeft onze faculteit zich verzet tegen het weghalen van euthanasie uit de strafwet.

De zorg voor de kwetsbare mens is een van de grondpijlers van onze ethiek en moet dat blijven.

De filosoof Prof. Herman De Dijn argumenteert die stelling als volgt: *"In de huidige postmoderne situatie zijn zelfs diegenen die een rationele ethiek voorstaan, het oneens over fundamentele geboden en verboden, zo bv. over zelfmoord, euthanasie en abortus. Het enige waarover men echt kan akkoord gaan, is dat de gemeenschappelijke ethiek praktisch gelijkgeschakeld wordt met tolerantie. Dit betekent dat elk individu de volledige vrijheid moet bezitten om zijn eigen waardenpakket samen te stellen en dat hierbij de vrijheid alleen mag ingeperkt worden door de vrijheid van anderen (en tot op zekere hoogte door respect voor hun diepere gevoeligheden). Doch dit kan weer tot intolerantie leiden, vooral bij diegenen die macht hebben. Want waarom zou men, indien waarden toch relatief zijn, geen gebruik maken van zijn macht om de eigen visie op te leggen. Dit soort intolerantie staat dicht bij cynisme en amoralisme"*⁹⁸.

Als academici zijn we het, nog meer dan anderen, aan onszelf verplicht ons gezond verstand te gebruiken, kritisch en onafhankelijk na te denken, het politieke spel van selectieve verontwaardiging niet mee te spelen en censuur af te wijzen.

De vrijzinnige filosoof Prof. Ludo Abicht zegt daarover het volgende: *"De Verlichting impliceert dat je zou moeten openstaan voor alle mogelijke andere denkrichtingen en dat je vrij en ongehinderd je mening moet kunnen zeggen. Maar nu heeft een klein groepje mensen zichzelf uitgeroepen tot de nieuwe morele elite. Ze doen dat onder het mom van de politieke correctheid. Ze bepalen wat de andere mag doen en niet doen. Dat ruikt naar inquisitie... Het terrein voor de mensen die nuanceren is altijd zeer klein geweest. Dat is nochtans het domein waarop de intellectuelen zich zouden moeten bevinden"*⁹⁹.

Daarom pleit ik voor intellectuele eerlijkheid in de debatcultuur. Men kan niet enerzijds de discussie over leven en dood - ik denk aan het abortus- en euthanasie-debat - geoorloofd vinden en anderzijds bijvoorbeeld een debat over de problemen die gepaard gaan met immigratie taboe verklaren.

Men mag de rangorde van waarden niet omkeren: de ergste vorm van discriminatie is het doden van een mens. De ergste vorm van onverdraagzaamheid is diegene die, onder de vlag van de verdraagzaamheid, anderen het zwijgen tracht op te leggen. Die tactiek hoort niet thuis in een democratische samenleving.

Vriendschap is voor ons allen een belangrijke waarde. Cicero omschreef de ware vriendschap als hetzelfde willen en hetzelfde niet willen. Niemand zal ontkennen dat dit een goede basis voor vriendschap vormt. Doch een laatste Chinees spreekwoord dat ik wil citeren brengt een bijkomende dimensie aan: "Het verstand legt meer weg af dan het hart, maar het gaat nooit zó ver". Vriendschap veronderstelt inderdaad een emotioneel engagement, vriendschap is trouw. Ik voeg er nog een element aan toe : Elke echte vriendschap heeft haar eigen unieke en nooit eindigende geschiedenis. Zulke vriendschap overstijgt ideologische en politieke meningsverschillen.

Ik dank U allen voor Uw vriendschap.

1. Gaby Vanden Berghe : Levenswijsheid uit China, Lannoo - Tielt 1995
2. Richard Gunderman : Patiënt communication - What tot teach radiology residents. American Journal of Radiology 177 : 41 - 43, 2001
3. Danny Blockmans, Eric Ponette, Robrecht Vermeulen, Jan Van Meirhaeghe : De Bologna-overeenkomst iv.m. het hoger onderwijs en het dreigende gevaar van verengelsing. Periodiek Nieuwsbrief VGV, mei - juni 2001
4. Rosa Koelmyer : De narcistische maatschappij, Elle, februari 2001
5. Mark Elchardus : Vereniging en Massa, in : Denken voor Vlaanderen - Over levenskwaliiteit, Davidsfonds Leuven 2001, p. 9.
6. Piet Cleemput : De façade van onze welvaartsstaat. De Financieel Economische Tijd 20.06.2001
7. Inge Ghijs : Overheid en sociale sector willen recidivisme bij jonge boefjes samen voorkomen. De Standaard 28.08.01
8. Herman De Dijn : Postmodernisme en ethiek, Onze Alma Mater 48 : 185 - 196, 1994
9. Diederik Vandendriessche : Het vrije denken van Ludo Abicht. De Financieel Economische Tijd, 19.05.01.

Wetenschap en het managementsmodel van de samenleving

Dr. Martin de Vlieghere

II. De intellectualistische samenleving.

In deze tweede bijdrage over de technocratische ideologie voer ik een recente tendens op de arbeidsmarkt terug op een ideologische vooringemenheid die reeds Karl Marx had onderkend in de jaren veertig van de 19de eeuw. Het is een vooringemenheid die de elitevorming in de hand werkt en de macht in handen geeft van intellectuelen.

II.1. De mythe van de kenniseconomie.

De toekomst is aan de hogeschoolden en dan nog vooral aan de academisch hogeschoolden. Dit heeft niet alleen te maken met het sacrale karakter van de wetenschap (zie vorig nummer), maar ook met wat Marx de burgerlijke ideologie noemde. In het soort industriële samenleving dat Marx aanschouwde, deed zich een opsplitsing voor van handenarbeid en geestesarbeid. Bestuurders vervreemdden van de handenarbeid en ontwikkelden een theoretische ingesteldheid die ver af staat van de praktijk. De klerken probeerden zich sociaal te distantiëren van het proletariaat en geloofden net zoals de economische machthebbers in de superioriteit van het denken boven het handelen. De arbeiders raakten vervreemd van de doelstellingen van hun arbeid en kweekten een minderwaardigheidsgevoel. Omdat de geletterden bovendien de media en de politiek beheersten, werd het idealistische geloof in de voorrang van de theorie boven de praktijk de dominante ideologie. Dit idealisme werd gekenmerkt door een groot geloof in de eeuwige waarde van overtuigingen en morele normen. Dit noemde Marx een gebrek aan historisch relativeringsvermogen: men ziet niet dat deze morele normen afhankelijk zijn van de economische mogelijkheden op een bepaald ogenblik en dat overtuigingen de resultante zijn van sociaal-economische factoren. De reële belangentegenstellingen – volgens Marx de klassentegenstellingen – zijn van economische aard en worden derhalve wegge-moffeld door de burgerlijke preoccupatie met ideeën, deugden, hogere waarden en cultuur. Dit zijn evenwel slechts de passieve afspiegelingen van de onderliggende productieverhoudingen. Daardoor wordt het bur-

gerlijk idealisme gekenmerkt door voluntarisme – ‘waar een wil is, is een weg’ – gekoppeld aan de individualisering en de subjectivering van succes en mislukking: de proletariërs hebben hun lot aan zichzelf te wijten en de economische machthebbers danken hun positie aan hun rationaliteit, burgerzin, spaarzaamheid en waardenbesef. De burgerlijke ideologie bestendigt op die manier de machtsverhoudingen en in plaats van de proletariërs mondiger te maken, bezorgt het burgerlijke socialisatieproces de proletariërs een minderwaardigheidscomplex en schuldgevoelens.

Mijn stelling is dat de hedendaagse sociale tegenstellingen nog altijd grotendeels op deze marxistische wijze kunnen worden verklaard. De theoretici van de actieve welvaartstaat gaan eveneens uit van de vaststelling dat een duale samenleving dreigt waarin de scheidslijnen worden bepaald door de tegenstelling geschoold – ongeschoold.¹ Zij menen evenwel dat dit een nieuw fenomeen is. Bea Cantillon, evenals ongeveer al haar internationale collega-onderzoekers van de arbeidsmarkt, concluderen gezwind en voorbarig dat de laaggeschoolden zichzelf uit de markt prijzen of koopkracht inleveren omdat zij niet zijn aangepast aan de ‘informatiemaatschappij’ of de ‘kenniseconomie’. De feitelijke correlatie tussen investeringen in informatietechnologie en de relatief verslechterende positie van de laaggeschoolden op arbeidsmarkt de laatste twee decennia, zowel in de EU als in de USA, zou volgens hen een causaal verband zijn. Ongeveer geen enkele onderzoeker houdt er rekening mee dat deze correlatie toevallig is. Deze correlatie kan nochtans niet worden verklaard vanuit de micro-economie. Kennisintensieve producten hebben immers de neiging om sneller in prijs te dalen dan kennisextensieve producten. Het loon is nochtans een factorprijs en moet dus bepaald worden door de productprijzen. Het is natuurlijk mogelijk dat er zo snel nieuwe kennisintensieve producten op de markt komen – die in een eerste, concurrentievrije fase wel nog duur zijn – dat de vraag naar hooggeschoolde technici hoog blijft. Maar dit verklaart niet waarom niet zozeer technisch hooggeschoolden hun positie op de arbeidsmarkt verbeteren, maar wel de ‘symbolisch’ hooggeschoolden: economen, juristen, psychologen en zelfs filologen krijgen vandaag de leukste en bestbetaalde jobs.

De jachtige turbotaal over de ‘kenniseconomie’ (James Ingram en Lester Thurow) staat mijlener van de realiteit. Iedereen lijkt te geloven dat de ‘kenniseconomie’ de laaggeschoolden uitstoot omdat alleen spijttechnologie voldoende toegevoegde waarde oplevert waarmee de rijke landen met hun hoge arbeidskost nog kunnen concurreren op de globale markt. De associatie van spijttechnologie met hoge toegevoegde waarde mist solide grond. Marktwaarde is de resultante van vraag en aanbod. Als er

een tekort is aan kelners, handlangers en sanitaire helpers, dan is hun marktwaarde hoog. Vandaar dat de theorieën over de uitdagingen van de ‘kenniseconomie’ voor de tewerkstelling in regelrechte tegenspraak zijn met de cijfers van de diensten voor arbeidsbemiddeling. Daaruit blijkt niet alleen dat de overgrote meerderheid van vacatures voor laaggeschoolden is, maar ook dat er verhoudingsgewijs net zoveel moeilijk invulbare vacatures zijn voor laaggeschoolden als voor hooggeschoolden.² Toch zijn de laaggeschoolden oververtegenwoordigd in de werkloosheidsstatistieken. Deze specifieke werkloosheidsparadox – dat bij de laaggeschoolden een groot tekort aan arbeidskracht samengaat met hoge werkloosheid – gaat vreemd genoeg aan alle onderzoekers ongemerkt voorbij.

De enige mogelijke verklaring voor deze werkloosheidsparadox is dat de arbeidsmarkt niet goed functioneert. Lonen zijn prijzen die bij tekorten moeten stijgen en bij overschotten moeten dalen. In gemengde economieën met centralistische arbeidsovereenkomsten (de intersectorale akkoorden domineren de arbeidsvoorwaarden en de sociale bescherming) is het normaal dat de werking van de vrije arbeidsmarkt wordt ‘gecorrigeerd’. Niet de vereisten van de kenniseconomie, maar de afspraken tussen werkgevers en vakbonden veroorzaken de relatieve achteruitgang van de laaggeschoolden.

De vraag is dan waarom vakbonden en werkgevers akkoord gaan dat vooral de laaggeschoolden moeten inleveren. Want het is door hun afspraken dat de lonen van de laaggeschoolden te laag zijn om de werklozen onder hen te motiveren een job te aanvaarden. In het Nederlandse ‘poldermodel’ – vooralsnog de meest geperfectioneerde ‘actieve welvaartstaat’ – heet het officieel dat de loonkost trager moet stijgen dan de economische groei. Sinds het ‘akkoord van Wassenaar’ in 1982 tussen de federaties van vakbonden en werkgeversorganisaties moeten de sterke werknemers niet meer solidair zijn met de zwakke werknemers, maar met de werklozen. Dit is de grote consensus tussen werkgevers en werknemers die ook de politieke coalitie tussen een solidaristische partij en een middenstandspartij mogelijk maakte. De vakbonden aanvaarden de loonmatiging in naam van de werkgelegenheid en de industriëlen zijn blij met de goedkope arbeidskracht.

Het ‘poldermodel’ heeft zijn doelstellingen gehaald, zonder overigens de sociale bescherming zwaar te moeten aantasten – alleen in de gezondheidszorg beginnen zich dramatische tekorten voor te doen. De problemen in de gezondheidszorg zijn wel symptomatisch voor een economie die oververhit geraakt omdat de veiligheidsklep van de loonstijgingen

waar zich de dringendste tekorten voordoen, moedwillig werd dichtgelast. Nu blijkt dat de laaggeschoolden net zo goed als de technisch hooggeschoolden van loonstijgingen hadden kunnen profiteren indien men de arbeidsmarkt vrij spel had gegeven. De totale werkloosheid zou vandaag ongetwijfeld hoger geweest zijn zonder het akkoord van Wassenaar, maar daar ligt wel de oorzaak van de relatieve achteruitgang van de laaggeschoolden.

Ironisch genoeg slaat de naam 'actieve welvaartstaat' op de activering van sociale uitkeringen door middel van grote investeringen in opleiding en begeleiding van langdurig werklozen. Uitkeringen mogen geen permanent alternatief voor inkomen uit arbeid zijn, zo heet het, omdat sociale bescherming alléén onvoldoende is om een duale samenleving te vermijden. De loonmatiging demotiveert evenwel juist de laaggeschoolden en maakt hun jobs steeds onaantrekkelijker in vergelijking met de andere jobs. Investeringen in opleiding en de promotie van hoger onderwijs kunnen het aantal laaggeschoolden terugdringen, maar dan wel op kosten van de overblijvende groep laaggeschoolden. Hun werkdruk neemt toe en een gevaarlijke spiraal van onaantrekkelijke werkomstandigheden en nog grotere personeelstekorten trekt zich op gang. Omdat de afspraak is dat de verloning niet wordt opgetrokken, zal men uiteindelijk voor de dringendste noden gastarbeiders moeten aantrekken. Dit versnelt de toenemende onderwaardering van het beroep waardoor de autochtone laaggeschoolden met hun hogere verwachtingen zich helemaal uit de arbeidsmarkt terugtrekken. Een politiek van loonmatiging gebeurt op de kap van wie moeilijk vervangbaar is en op een vrije arbeidsmarkt een hogere beloning zou krijgen. Daardoor worden vooral de laaggeschoolden nog meer ontmoedigd en voedt de 'actieve welvaartstaat' het probleem waarvoor hij was opgericht.

De 'actieve welvaartstaat' is gebaseerd op een totaal verkeerde lezing van het werkloosheidsprobleem. In hun ijver om stigmatisering van de werklozen te vermijden, verklaren de theoretici en de politici werkloosheid in termen van macro-economische factoren. Men is evenwel niet werkloos omdat het land marktaandeel verliest in de wereldhandel. België is de laatste 130 jaar van het tweede exportland ter wereld terug getuimeld naar de twintigste plaats. Maar in dezelfde periode creëerde de Belgische economie steeds meer volwaardige jobs en werd het land steeds rijker. Als een land minder competitief wordt ten gevolge van de ontwikkeling van andere landen, dan groeit de werkgelegenheid. Omdat goedkope invoer de kosten van de bedrijven verlaagt en de koopkracht

van de gezinnen verhoogt, komen de middelen vrij voor nieuwe activiteiten.

Waarom blijft werkloosheid dan bestaan? Men is werkloos omdat men vrij is zijn eigen waarde op de arbeidsmarkt te berekenen en men zich daarbij wel eens misrekent. Of men prefereert werkloosheid omdat de aangeboden werkvoorwaarden subjectief onaantrekkelijk zijn. Vooral laaggeschoolden worden vandaag geconfronteerd met de oninteressante voorwaarden aan de onderkant van de arbeidsmarkt. Zij belanden in de werkloosheidsval. Juist omdat ze goed kunnen rekenen, prefereren ze de werkloosheidsuitkering boven ondergewaardeerd labeur.

Dit lijkt op 'luiheid' van de werkloze. De geladenheid van dit woord doet velen verkrampen bij de analyse van de werkloosheidsval. Bij gebrek aan een beter woord moeten we dan maar durven spreken over 'luiheid' in historisch perspectief. De werkloze is niet lui in vergelijking met zijn tijdgenoten, maar is lui in vergelijking met zijn voorouders. Als de gemiddelde job aantrekkelijker wordt, dan verhoogt ook de werkloze zijn verwachtingen. Iedereen is 'lui' in vergelijking met zijn voorouders omdat niemand nog bereid is in de mijnen te werken, laat staan voor een koopkracht die minder is dan het equivalent van een eigen huis, auto en internetaansluiting. De economische groei verschuift het werkloosheidsprobleem naar hogere niveaus van arbeidsvoorwaarden.

Vanuit een westerse arbeidsethiek hoort het niet dat juist de economisch meest rationeel calculerende mens werkloos blijft. In het geval van de laaggeschoolde moet men inderdaad een slechte rekenaar zijn om nog een job te aanvaarden. Maar om iets aan deze werkloosheidsval te doen, moet men eerst van de juiste analyse vertrekken. Door toch maar niet de schuld op de werklozen te willen steken, gaan paradoxaal de echte schuldigen vrijuit: degenen die het zo nodig vinden om de vrije arbeidsmarkt te 'corrigeren' opdat het geld zou afgetakt worden van de grootste noden naar de politiek favoriete activiteiten. Omdat de hooggeschoolden zichzelf zeer belangrijk vinden en de politiek domineren, zijn marktcorrecties vooral in het nadeel van de laaggeschoolden. De laaggeschoolden 'activeren' is een hypocriete bedoening omdat hun achterstelling vooral het gevolg is van het voortrekken van de hooggeschoolden.

II.2. De kloof tussen theorie en praktijk.

Dat de 'kenniseconomie' de arbeid voor laaggeschoolden minder waardeert, delokaliseert naar lagelonenlanden of uitstoot, is dus een mythe. En dan belanden we weer bij het verhaal van Marx. Waar komt de mythe van de 'kenniseconomie' vandaan? Vanwaar de 'correctie' van de ar-

beidsmarkt in het nadeel van de laaggeschoolden? Door de burgerlijke vooringenomenheid ten voordele van theorie – als zouden ideeën de wereld veranderen en niet de productiekrachten – ontstaat heel gemakkelijk het geloof dat een superieure economie het ook moet hebben van de superioriteit van de theorie boven de praktijk. Wetenschappelijk onderzoek dat kennis tot een volwaardige en zelfs de belangrijkste productie-factor verheft, verschaft geloofwaardigheid aan dit burgerlijk idealisme. In feite gaat het hier om een ongelukkige combinatie van verschillende betekenissen van 'kennis'. We leven inderdaad in een kenniseconomie. Maar het getuigt opnieuw van een gebrek aan historisch relativiseringsvermogen om te denken dat wij op dat vlak in een unieke tijd leven. Kennis is altijd een cruciale economische factor geweest die beslissend is voor winst of verlies. Zelfs in de middeleeuwse corporatistische economie was dat het geval. Een verschil was wel dat de middeleeuwse lucratieve kennismonopolies met geweld werden beschermd en dus niet het resultaat waren van innovatie.

Sinds de doorbraak van de inzichten van Karl Popper, Michael Polanyi en Michael Oakeshott is de kennisleer steeds meer gaan afwijken van het logisch-empirisme op het punt dat kennis zou samenvallen met expliciet reproduceerbare kennis. Recent bedrijfsonderzoek toont dat theoretische kennis slechts één type is naast vele andere types van impliciete kennis en dat in het algemeen de impliciete kennis van doorslaggevend belang is voor het succes van het bedrijf.³ Expliciete reproductie van kennis (in handboeken en *ex cathedra* onderwijs) is slechts een noodmiddel bij de overdracht van kennis wanneer onvoldoende stageplaatsen ter beschikking staan. Maar de burgerlijke intellectualisten gaan vanuit hun vreemding van de praktijk een buitensporig belang toekennen aan theorie. Omdat zij geen praktische kennis hebben, maken zij zichzelf en de samenleving wijs dat de moderne samenleving meer theorie nodig heeft voor meer organisatie, controle en wetenschappelijk beleid. Zij profiteren hierbij van een jammerlijke en algemeen verbreide verwarring van academische activiteiten in het algemeen en exacte wetenschappen in het bijzonder. De exacte wetenschappen kunnen relatief betrouwbare informatie opleveren door het elimineren van fouten via herhaalbare experimenten. Daarom heeft internationale evaluatie door deskundigen een meerwaarde. In de alfa-wetenschappen daarentegen zijn internationale publicaties met *peer-review* een dwaze komedie omdat de beoefenaars zich toch niet objectief kunnen onderscheiden van amateurs, tenzij dan door specialisatie ter wille van de specialisatie. Een filoloog bijvoorbeeld is geen wetenschapper, maar ook geen romanschrijver of zelfs maar een goed

vertaler. Een filoloog onderscheidt zich van de leek door een lijvig traktaat te schrijven over het kommagebruik bij de rederijkers in de 17de eeuw. Een academisch econoom kan evenmin testbare kennis voortbrengen, maar is ook geen goed manager en al zeker geen ondernemer. Hij is iemand die een lijvig traktaat kan schrijven over 'volkomen concurrentie' gegeven de omstandigheid dat elke concurrentie met alternatieve producten en lagere kosten wordt uitgeschakeld. Een academische filosoof is helemaal geen filosoof, maar ook weer een filoloog die zich specialiseert in bijvoorbeeld de scholastieke interpretatie van het woord 'ethica' bij Aristoteles. In de alfawetenschappen is kennis geen middel meer, maar een statussymbool dat academici onderscheidt van leken. Deze 'specialisten' teren mee op het prestige van de exacte wetenschappers en creëren zo de illusie dat mens en maatschappij technologisch verbeterbaar zijn.

Nog sneller dan de informatisering van de economie gaat de bureaucratisering van de samenleving. Niet de vereisten van de hoogtechnologische productie, maar de opeenstapeling van beleidsinstanties, rapporteringsverplichtingen en veiligheidsreglementen verhoogt de vraag naar hooggeschoolden ten koste van de laaggeschoolden. Het burgerlijk idealisme keert alle causale verhoudingen om. Welvaart is het gevolg van de idee dat armoede slecht is, niet van de economische groei. Kinderarbeid moet met wettelijke initiatieven bestreden worden, net alsof men armoede bij decreet kan afschaffen. Artikel 24 van de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens* van de V.N. toont aan dat recht op betaald verlof een eeuwige waarde is, in plaats van een verworvenheid uit de vorige eeuw van werknemers die in een sterkere economische positie terechtkwamen. Tewerkstelling is het resultaat van de verplichte sociale boekhouding in de bedrijven en van banenplannen, niet van een goed ondernemersklimaat. Ongevallen op bouwerven zijn het gevolg van het ontbreken van veiligheidsinspectie, niet van te hoge werkdruk. Patiënten zullen beter verzorgd worden door meer controle en een wetenschappelijker ziekenhuismanagement, niet door meer verpleegkundigen.

Door deze omkeringen staat er geen maat op het aantal reglementen dat ons in de toekomst nog wacht. De maatschappelijke kost daarvan en dus van de tewerkstelling van gediplomeerde theoretici, is immens. Wie wel nog reële waarde voortbrengt, is daar de dupe van. Gelukkig zijn vele jongeren nog geneigd om hun talenten te cultiveren. Maar in toeneemende mate neemt de druk van de ouders op hun kinderen toe om vooral eerst hun hogere studies af te maken. Ouders hebben liever dat hun kind later rapporten schrijft die niemand leest, dan dat het een we-

reldvermaard kunstenaar wordt. Zo sterk is het burgerlijk intellectualisme in de geesten doorgedrongen dat een technische richting aan de mid-delbare school wordt beschouwd als de vergaarbak van wie niet slaagde in de inhoudsloze 'algemeen vormende' richtingen.

Men kan het de ouders niet eens kwalijk nemen. Want wie een vak leert, gaat effectief een slechte toekomst op de arbeidsmarkt tegemoet. Technische en verzorgende beroepen zijn sterk ondergewaardeerd – zeker als men naar het loon per effectief gepesteed werk uur en naar de verwachte flexibiliteit kijkt. Ouders spreken dus in het objectieve belang van hun kinderen als ze hen vermanen vooral een theoretisch diploma te behalen. Daarmee zal men inderdaad de leukste jobs verkrijgen. De ideologie van de superioriteit van theoretische kennis vermengt zich met de objectieve vaststelling dat een theoretisch diploma meer waard is op de arbeidsmarkt.

Deze vicieuze cirkel zet evenwel een destructieve spiraal in werking. De laaggeschoolde gedupeerden lijden aan een minderwaardigheidscomplex en denken dat hun achterstelling hun eigen schuld is.⁴ Zij zijn zelf doorgedrongen van het burgerlijk idealisme dat theorie hoger acht dan praktijk. Ze keren zich moedeloos af van het publieke debat en verliezen steeds meer macht en inkomen. Daardoor versterkt de ideologische hegemonie van de gediplomeerde theoretici en hun greep op de staat. De groep gedupeerden wordt dan wel kleiner omdat steeds meer jongeren voor hogere studies zullen kiezen. Voor de overgebleven laaggeschoolden kan de werkdruk dan alleen maar toenemen. Hun jobs worden nog onaantrekkelijker en schrikken nog meer jongeren af. Uiteindelijk zal iedereen hooggeschoold zijn en zal niemand nog in staat zijn om waarde te creëren. Voorlopig zullen neokolonialisme en gastarbeiders de onderbetaalde jobs verder uitvoeren. Hopelijk zullen dat slechts de laatste stuip trekkingen van de diplomacratie zijn.

In de volgende en laatste bijdrage in deze reeks zal ik betogen dat het burgerlijk idealisme in een niet zo ver verleden een politieke coalitie tot stand bracht die de tegenstellingen tussen links en rechts overbrugde door hun gemeenschappelijke vijanden, het internationaal kapitaal en het vrij ondernemerschap, te bestrijden en effectief uit te schakelen.

1. Bea Cantillon (redactie), *De welvaartsstaat in de kering*, Pelckmans, Kapellen, 1999, p. 185; Frank Vandenbroucke, *Op zoek naar een redelijke utopie: de actieve welvaartsstaat in perspectief*, Garant, Leuven, 2000, p. 151
2. Het Centraal Bureau van de Statistiek (CBS) van de Nederlandse regering definieert 'moeilijk invulbare of knelpuntberoepen' als deze vacatures die niet op tijd kunnen ingevuld worden volgens de werkgever zelf. In de kwartaalenquête van het CBS worden telkens 24.000 bedrijven ondervraagd. Voor deze bedrijven steeg het aantal knelpuntvacatures tussen 1993 en 1998 van 6100 tot 52.600. In 1998 38.900 (10.600 in 1993) vacatures vereisten minder of niet meer dan middelbaar beroepsonderwijs. De knelpuntvacatures voor technische specialisten (hoger onderwijs) en universitaire steeg in dezelfde periode van 1900 tot 13.800. Bron: *Kwartaalenquête vacatures in de provincie en het RBA-gebied*, CBS, Voorburg/Heerlen, 2000. In Vlaanderen zien we een vergelijkbaar beeld. Het totaal aantal vacatures bij de VDAB in oktober 1999 was 33.440. Daarvan vereisten 11.835 niet meer dan lager onderwijs; slechts 10.385 vereisten hoger onderwijs. Bron: *Vacatures*, Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling, Brussel, Oktober 1999.
3. A. Lam, *Tacit Knowledge, Organizational Learning and Societal Institutions: An Integrated Framework*, in: *Organization Studies*, Vol. 21, n° 3, 2000, 487-513.
4. Vergelijk Koen Pelleriaux, *Demotie en burgerschap*, VUBPRESS, 2001, over de relatie tussen het gevoel van achterstelling, antipolitiek en lage scholing.

Een meer dan geslaagde voortzetting: het Jaarboek Joris Van Severen, deel V¹

Lic. Peter van Windekens

Met de publicatie van het 5de Jaarboek heeft het *Studie-en Coördinatiecentrum Joris Van Severen*, onder de bezielende leiding van Maurits Cailliau, een nieuwe parel toegevoegd aan zijn kroon. Zoals bij de vorige afleveringen van *Joris Van Severen, zijn persoon, zijn gedachten, zijn invloed, zijn werk* weet dit vijfde deel opnieuw een keur aan auteurs-historici te verzamelen rond die ene boeiende, maar tevens door velen zo betreunde figuur van de Verdinaso-leider. Ditmaal vindt men bijdragen terug van Daniel Vanacker, Kurt Ravyts, Maurits Duyck en de twee doctorandi Moderne Geschiedenis Luc Pauwels en Bart de Wever. Enkelen (Vanacker, Ravyts en De Wever) laten hun wetenschappelijk aandeel in het Jaarboek vergezeld gaan van een uitvoerig notenapparaat.

Met *Het absolute geloof van Georges Lemaître* (p.5-40) behandelt Daniel Vanacker² de vriendschappelijke relatie van Joris Van Severen met de Waalse geestelijke, kosmoloog en astronoom, Georges Lemaître (°1894), de ontdekker van de zogenaamde oerknal. Beide mannen vonden mekaar door hun beider interesse in het katholieke geloof en de kunst. Vanacker kon voor zijn artikel putten uit de briefwisseling van Lemaître en de dagboeken van Joris Van Severen. Het valt anderzijds zeer duidelijk op hoe de relatie tussen de voorman van het *Verdinaso* en de wetenschapper 'gekruid werd' met tal van citaten uit de Heilige Schrift. Vooral de Evangelisten Johannes en Mattheüs vormden klaarblijkelijk een onuitputtelijke inspiratiebron voor de correspondentie. Hetgeen toch wel een opmerkelijk te noemen feit is.

De tweede bijdrage in het Jaarboek is van de hand van geschiedschrijver-theoloog Kurt Ravyts (p.41-74): *C'est plus qu'une amitié, notre supérieure et extrême unité. De brieven van Herman de Guchteneere (Paul Méral) aan Joris Van Severen*. Ook hier wist de auteur³ ruimschoots gebruik te maken van de brieven van de Gentse Franstalige dichter, Herman de Guchteneere gericht tot Van Severen en diens laatste (oorlogs-)dagboeken. De Guchteneere, in literaire kringen beter bekend als Paul Méral (1895-1946), onderhield met Joris Van Severen een innige band op basis van een wederzijdse kunstbeleving. De twee vrien-

den geraakten echter van mekaar verwijderd toen Van Severen zich in de politiek stortte voor de *Frontpartij*. De Guchteneere, die zich ondertussen de avontuurlijke en liederlijke levensstijl van een Rimbaud of een Verlaine had aangemeten, zag deze ontwikkeling met lede ogen aan. Hij meende zelfs dat Van Severen 'voorgoed verloren was voor de kunst'.

Een buitenbeentje in deze bundel vormt de bijdrage van Maurits Duyck *Van keizer Karel tot Joris Van Severen. De idee van de Zeventien Provinciën* (p.75-102). De auteur schetst in een gestoffeerd essay hetgeen hij noemt 'de droom van Karel V (voor de totstandkoming van het Rijk der Nederlanden) die door Joris Van Severen weer opgenomen werd'. Duyck's verhaal is misschien wel het minst wetenschappelijk-historisch onderbouwde geheel uit het Jaarboek - wat de auteur trouwens zelf toegeeft - maar is goed geschreven en leest zeer vlot.

Volle ernst dan weer met *Joris Van Severen en Duitsland*' van drs. Luc Pauwels (p.103-116)⁴. Pauwels voerde zijn onderzoek naar eigen zeggen enkel op basis van bronnenmateriaal afkomstig van Joris Van Severen zelf: dagboeken, brieven, notities, redevoeringen (...). De Verdinaso-leider komt uit Pauwels bijdrage naar voor als een bewonderaar van de Duitse grootsheid op vooral cultuur-historisch en filosofisch-politiek vlak. Daarentegen wordt ook aangetoond dat Van Severen geen gemene zaak wenste te maken met het nationaal-socialistische Duitsland. Hij aanvaardde er geen geld van en ging niet op hun uitnodigingen in. Derhalve was hij allerminst geneigd tot collaboratie.

De pagina's 117 tot 204 van het Jaarboek zijn gewijd aan de publicatie van *De schaduw van de Leider: Joris Van Severen en het na-oorlogse Vlaams-nationalisme (1945-1970)* van de hand van drs. Bart de Wever. Tot nu toe valt deze uitgebreide bijdrage het meest in de smaak bij een aantal recensenten.⁵ De Wevers bijdrage is ongetwijfeld het koninginnenstuk van deze bundel, tenminste voor hen die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van de na-oorlogse neo-dinaso-bewegingen. Het is daarbij opvallend hoe sommige van deze organisaties of voormannen ofwel 'Vlaams,' maar ook anti-Vlaams, dan weer 'Belgicistisch' waren of soms (de gelegenheid scheidt de dief?) een combinatie van al deze gezindheden aanhingen. In ieder geval hadden de verschillende strekkingen meestal gemeen dat zij afkerig stonden tegenover iedere vorm van federalisme, staatsvorm die toen voor het eerst door de Vlaams-nationale partij, de Volksunie, werd gepropageerd. Men moge er trouwens aan herinneren dat de dinaso-strekking die ook binnen de VU vertegenwoordigd was, in den beginne allesbehalve gewonnen was voor een dergelijke stellingname. Wim Jorissen en zeker Lode Claes aanvaardden slechts

schoorvoetend, met mondjesmaat, het federalistisch beginsel. Claes is trouwens steeds van oordeel geweest dat de machtsaanspraken van de Vlamingen zich binnen een Belgisch kader dienden te realiseren. Hun getal en vaardigheden hadden dit mogelijk moeten maken

Alleszins levert De Wever met zijn artikel een belangrijke bijdrage tot de studie van het Groot-Nederlandse gedachtegoed in België na de Tweede Wereldoorlog. Het is een onmisbare aanvulling op de fel verouderde werken van Herman Todts, zelf een (neo-)dinaso, uit de jaren vijftig en zestig.⁶ Desniettemin kan men enkele kanttekeningen plaatsen bij de Wevers bijdrage. Hij heeft ons inziens bepaalde literatuur over het hoofd gezien of zelfs niet geraadpleegd. Zo zou de lezing van Maurits Cailliau's brochure over Staf Vermeire⁷ een genuanceerder beeld van deze naoorlogse jeugdleider kunnen opleveren dan hetgeen men in het Jaarboek leest. Voorts lijkt de figuur van de Waalse (neo-)dinaso Louis Guening nogal wat zwart-wit kenmerken te vertonen. Guening lijkt té veel op een hevige tegenstander van alles wat maar Vlaams kon zijn. Weinig kritisch is dan weer de passage over het NAC, het *Nationaal Actiecomité voor de Vrijheid van Taal en de Eenheid van het Vaderland*. Deze anti-Vlaamse quasi terreurorganisatie, die vooral rekruteerde uit fransklonse middens in Antwerpen en Gent, genoot begin de jaren zestig veel aanhang in Belgicistische kringen over de partijgrenzen heen. Zelfs hoge legerofficieren, zoals 'commodore' Timmermans, betuigden openlijk hun steun aan het NAC. Dat er hier en daar een dinaso-aanhanger tussenzat, is niet onmogelijk, maar mag weinig of geen aanleiding geven tot veralgemening. NAC liet zich in niet onbelangrijke mate inspireren door het Franse OAS (*Organisation de l'Armée Secrète*) dat met geweld de onafhankelijkheid van Algerije poogde tegen te gaan. De bommen van het NAC hebben trouwens niet voor niets verschillende mensen, waaronder een politieman, voor het leven verminkt. Vandaar dat het onbegrijpelijk is dat De Wever de *Vlaamse Militanten Organisatie* (VMO) als een concurrent voor het NAC voorstelt. De VMO is juist opgericht geworden om de voornoemde feiten te verhinderen. Tenslotte kan men zich afvragen of de genaamde Valmy Stassart uit het verhaal van de Wever identisch is met Jacques Stassart, zoon van een belangrijk Gents industrieel en de onbetwiste leider van het NAC, of betreft het hier een naamsverwarring zondermeer?

De bijdrage van De Wever vormt desniettemin een soort mijlpaal in de geschiedschrijving van het na-oorlogse nationalistisch denken in Vlaanderen. Een aanrader dus voor belangstellenden. Wordt De Wever meteen ook niet de geschikte persoon om de geschiedenis van de Volksunie te

schrijven? Als vooraanstaand N-VA-lid en afkomstig uit het 'juiste milieu' beschikt hij in ieder geval over de ideale contacten.

Zoals het past eindigt dit vijfde Jaarboek van het *Studie- en Coördinatie-Centrum Joris Van Severen* met een mooi gedicht. Hiervoor tekent de katholieke Dietsler en poëet Erik Verstraete. Wij kijken reeds uit naar het zesde Jaarboek !!

1. M.Cailliau (ed.), Joris Van Severen : zijn persoon, zijn gedachten, zijn invloed, zijn werk (=Jaarboek Joris Van Severen, 5). Ieper: Studie-en Coördinatiecentrum Joris Van Severen, 2001, 208 p.; ill.
2. Zie van hem: D.Vanacker, De Frontbeweging. De Vlaamse strijd aan de IJzer. Koksijde: De Klaproos, 2000, 480 p.; ill.
3. Kurt Ravyts heeft reeds verschillende monografieën op zijn naam staan, wij beperken ons tot het citeren van zijn volumineuse studie, i.s.m. Jos Rondas, over de repressie en de epuratie in Brugge na de Tweede Wereldoorlog: K.Ravyts, J.Rondas, Het Brugse 1940-1945: collaboratie, verzet en repressie. 4 dln. Kortrijk: Groeninghe, 2001-2002.
4. Luc Pauwels' licentiaatsverhandeling aan de KU.Leuven werd uitgegeven als Jaarboek 3 van onderhavige reeks: L.Pauwels, De ideologische evolutie van Joris Van Severen (1894-1940). Een hermeneutische benadering (=Jaarboek Joris Van Severen, 3). Ieper: Studie-en Coördinatiecentrum Joris Van Severen, 1999, 272 p.; ill.
5. Zie o.a. de boekbesprekingen van Edwin Truyens, in: Kort Manifest. Tijdschrift van het Vormingsinstituut Wies Moens, 19 (2001), 110 (oktober-november), p.13-14, alsook van Lode Wils in: Wetenschappelijke Tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging, 60 (2001), 3 (september), p.198-199.
6. Het is wel opvallend dat Bart de Wever één van Todts' belangrijkste werken niet citeert: H.Todts, Hoop en wanhoop der Vlaamsgezinden. Kroniek van de Vlaamse Beweging, 1944-1954, 1 (=Keurreeks van het Davidsfonds, nr.84-1961-4). Leuven: Davidsfonds, 1961, 282 p.; ill.
7. M.Cailliau, Staf Vermeire, 1926-1987 : Diets jeugdleider en rebel. Turnhout: Stuurgroep Oud-ADJV en Oranjejeugd, 1988, 64 p.; ill.

Rechtsgeschiedenis als verantwoording voor de europeanisering van het recht: gebruik of misbruik van de geschiedenis?

Prof. Dr. Dirk Heirbaut

Inleiding

Wie spreekt over misbruik van de geschiedenis, heeft het altijd over anderen. Het zijn uiteraard de anderen die de geschiedenis misbruiken. Zelf is men een wat een historicus hoort te zijn: eerlijk, neutraal, onbevooroordeeld, objectief en wat nog al meer. Diegene die de geschiedenis misbruikt, is een schurk en per definitie dus nooit de spreker zelf, want wie wil nu stellen dat hij- of zijzelf de schurk van het verhaal is. Toch zou het niet slecht zijn dat men zichzelf kritisch bekijkt. Als het steeds gaat om de ander, de boosdoener, de kwade geest, dan heeft een studie van het misbruik van de geschiedenis weinig zin. Uiteindelijk is de conclusie dan immers steeds: er zijn nu eenmaal personen die met alles een loopje nemen en onvermijdelijk valt ook de geschiedenis aan hen ten prooi.

Waarom niet eens voor één keer de zaken omdraaien? Waarom niet eens kijken naar het eigen werk en kritisch nagaan of men zelf niet de geschiedenis misbruikt, of, dat klinkt mooier, aanpast aan de eigen behoeften. Daarom wil ik hier kijken naar mijn eigen vakgebied, de rechtsgeschiedenis, en onder de loep nemen hoe de rechtshistorici de geschiedenis gebruiken en misbruiken. Ik moet hierbij meteen toegeven dat de inspiratie daarvoor niet van mij komt. Mijn inspiratiebron is deze keer Jan Dumolyn. Toen die onlangs zijn doctoraat verdedigde, kreeg hij het verwijt dat hij de geschiedenis bekeek vanuit een bepaalde ideologie, de marxistische. Zijn repliek was dat ook anderen ideologieën hebben, maar dat zij niet zo eerlijk zijn om dat ook toe te geven. Met naam en toenaam noemde hij toen de rechtshistorici. Ook zij hebben hun ideologie: bijvoorbeeld dat het summum van de menselijke evolutie de hedendaagse rechtsstaat is. Dat zou ik niet willen behandelen, wel dat rechtshistorici ook van de geschiedenis een instrument maken in dienst van de Europese eenmaking. Alleen heeft Jan, een fervente antiglobalist (of misschien beter, alternatieve globalist), dat gelukkig nog niet gemerkt

Rechtsgeschiedenis

Voor we kunnen bekijken hoe rechtshistorici het verleden aan hun eigen noden aanpassen, moet toch heel even iets over die rechtsgeschiedenis zelf gezegd worden. Rechtsgeschiedenis is de studie van het recht in het verleden. Als dusdanig heeft de rechtsgeschiedenis raakpunten met de geschiedenis, maar ook met de rechtswetenschap. Meer nog, rechtsgeschiedenis, in de zin van de geschiedenis van de rechtsregels zelf, de zogenaamde interne rechtsgeschiedenis, is veel sterker verankerd in de rechtsfaculteit dan in de faculteit der letteren. Dat is niet zonder reden. Juridische regels kan men soms pas begrijpen als men de historische achtergrond kent. Neem bijvoorbeeld een echtscheiding door onderlinge toestemming: man en vrouw zijn het met elkaar eens dat ze uit elkaar willen gaan en hebben alles al geregeld. Waarom moet dat nog voor de rechter komen? De verklaring: dit komt nog uit het kerkelijk recht, waarin men geen echtscheiding wou, hoogstens een scheiding van tafel en bed, waarbij de beide echtgenoten getrouwd bleven, maar wel apart woonden en zelfs dat kon maar nadat een rechter uitspraak gedaan had. Dit laatste element is in ons recht behouden gebleven, ook in gevallen waarin het geheel overbodig is. Het is trouwens de bedoeling van de huidige regering dat men het in die gevallen zal afschaffen, maar voorlopig is dat nog niet gebeurd.

Dit is slechts één voorbeeld. Ons gehele recht staat vol met zaken waarvoor enige historische kennis wel van pas komt. Juristen hebben de geschiedenis nodig. Jammer genoeg telt daarbij alleen die geschiedenis die kant en klaar kan gebruikt worden. Iets behandelen dat voor het hedendaags recht geen zin meer heeft, kan niet. Zo doceer ik een cursus over Romeins recht. Eenvijfde van onze bronnen over dit recht gaat over slaven. In mijn cursus krijgen die slechts enkele regels, want er zijn nu geen slaven meer...

Dat de rechtsgeschiedenis enkel maar bestaat in de rechtsfaculteiten omdat ze nuttig is, heeft gevaarlijke consequenties. Rechtsgeschiedenis is niet onaantastbaar. Zodra iemand kan aantonen dat ze geen nut meer heeft, kan ze verdwijnen uit het programma. Dat proces is reeds een tijd en zeer geleidelijk bezig. Neem bijvoorbeeld die cursus Romeins recht. Nog in de jaren zestig van de twintigste eeuw was die het belangrijkste vak in het eerste jaar met vijf uren per week, nu blijven er daarvan nog slechts twee over.

De Europeanisering van het recht

Rechtshistorici zijn daarom om op zoek gegaan naar argumenten om het nut van hun vakgebied voor juristen aan te tonen. Die argumenten hebben ze ook gevonden, namelijk de toenemende europeanisering van het recht. Buitenstaanders hebben het niet altijd even goed door, maar hoewel de Europese gemeenschappen reeds in de jaren vijftig opgericht zijn, is het pas sinds 1990 dat zich een echt Europees recht ontwikkelt. Dat gaat in tegen de heersende situatie. Recht is per definitie nationaal. In België Belgisch recht, in Duitsland Duits recht, in Nederland Nederlands recht enz. Vandaar dat ook de rechtswetenschap nationaal is. In België studeer je Belgisch recht en eens je diploma behaald hebt, kan je daarmee alleen in België iets aanrichten. In het buitenland kan je niet aan de bak komen, want je kent het buitenlandse recht niet. Je hebt het ook niet kunnen studeren in België. Vergelijk dit met bijvoorbeeld een ingenieur. Voor die maakt het niet veel uit waar hij of zij het vak geleerd heeft. Of je nu een brug hebt leren bouwen in België of in Engeland, doet er niet veel toe. 1+1 is overal 2, maar een echtscheiding is niet overal hetzelfde, want recht is nationaal. Dat geldt ook voor de grote juridische tijdschriften, handboeken en dergelijke. Maar, dit is alles is de laatste tien jaar veranderd. In de loop van het afgelopen decennium zijn er Europese tijdschriften over recht gekomen, Europese handboeken, Europese edities van de belangrijkste bronnen, Europese studieprogramma's en zoveel meer. De grote onstuitbare trend bij de juristen is dat het nu moet gedaan zijn met een apart recht voor elk land, dat recht Europees moet worden. Dan kan men overal in Europa rechten studeren en overal met zijn diploma gaan werken. Nationaal recht is *out*, Europees recht is *in*. Dat het hierbij vlug gaat, kan u ook wel merken gewoon door uw krant open te slaan. Maar wat heeft rechtsgeschiedenis hiermee te maken?

De rechtshistorici als ideologen van de europeanisering

De doorbraak van de europeanisering is er niet zomaar gekomen. Ze is mogelijk geworden mede dankzij een rechtshistorisch boek: *The law of obligations* van de Duitser Reinhard Zimmermann. Dit boek verscheen in 1990 in Zuid-Afrika en was meteen uitverkocht. Hetzelfde gold voor de herdruk van 1992 in Duitsland en tenslotte voor de goedkope derde druk bij *Oxford University Press*. Dit boek was echt een hype, ondanks het formaat, meer dan 1200 bladzijden. Ik ben nooit meer over een

boek aangesproken in mijn faculteit dan over dit werk. Dat is begrijpelijk als men het doorneemt (ik durf niet zeggen 'leest', want ik vraag me af er wel mensen zijn die het ooit helemaal gelezen hebben). Zimmermann toont aan dat het nationale recht een vergissing is, dat het strijdig is met de historische realiteit. Vroeger, in de periode van 1100 tot 1800 had Europa immers één recht, het *ius commune*, het Romeinse recht dat zoals de naam reeds aangeeft, het nationale recht van Europa was. Zimmermann schetst daarbij een idyllisch beeld van studenten en professoren die overal in Europa konden studeren, dezelfde boeken gebruikten, die verenigd waren in hun wetenschap. Kortom, historisch gezien is het nationale recht een anomalie, die we best zo snel mogelijk uit de weg ruimen. Voorheen waren vele juristen al ontevreden over het nationale recht, maar ze konden niet verantwoorden waarom dat nationale recht moest verdwijnen. Nu kon dat wel. In het verleden was ons recht Europees, dus moet ons recht dat ook zijn in de toekomst. De geschiedenis krijgt nu plots zin, want ze is het argument tegen de diverse nationale rechtssystemen en voor de eenmaking van het Europese recht.

Het gevolg daarvan was dat de rechtsgeschiedenis terug *hot* geworden is, althans toch een bepaalde rechtsgeschiedenis, die van het *ius commune*, het Romeins recht dat van 1100-1800 het gemeenschappelijk Europees recht vormde. Dat was altijd al bestudeerd, maar veel aandacht had het voordien niet gekregen. Vanaf 1990 veranderde dat, de term *ius commune* was plots terug in. Een voorbeeld daarvan is Zimmermann zelf. Om de haverklap krijgt de man zeer prestigieuze leerstoelen aangeboden (Hamburg, München, Cambridge, Oxford en dergelijke meer). Een ander voorbeeld is de toename van handboeken rechtsgeschiedenis die niet nationaal, maar Europees zijn. Voor 1990 waren er drie, waaronder het handboek van de Gentse prof Raoul Van Caenegem. De laatste jaren verschijnen er bijna elk jaar evenveel nieuwe handboeken over dit onderwerp, als er in de gehele periode voor 1990 waren. Een verklaring hiervoor is gemakkelijk gevonden. Een rechtshistoricus die vooruit wil, moet op de kar van de europeanisering springen, want dat brengt niets dan voordelen mee:

- vooreerst tegenover de studenten in de rechten. De europeanisering is het ideale argument om rechtsgeschiedenis aan rechtenstudenten te verkopen. Ze zijn in principe allesbehalve geïnteresseerd in oude rommel. Zo beperkt de normale rechtenstudent zich bij het schrijven van een scriptie in principe tot dingen die niet ouder zijn dan vijf jaar zijn en alles wat voor 1980 verschenen is, had net zo goed uit de prehistorie kunnen komen, want het is niet opgenomen in de com-

puterbestanden en men leert niet werken met steekkaarten. Daarom moet je rechtsgeschiedenis voorstellen niet als iets oud, maar als iets nieuw. Rechtsgeschiedenis brengt hen in contact met dat Europa van vroeger dat één recht kende en bereid dus voor op het nieuwe Europa dat terug één recht zal kennen. Rechtsgeschiedenis kijkt niet achteruit, ze kijkt alleen maar achteruit omdat je op die manier eigenlijk vooruit kijkt, en... het werkt. Mijn ervaring is dat diegene van mijn collega's die vol gloed over de europeanisering spreken niet hoeven te vrezen voor hun vakken en hun populariteit bij de studenten. De anderen, wel, vaak wacht men uit beleefdheid nog tot zij emeritus geworden zijn, om hun vakken af te schaffen.

- bij de collega's juristen van hedendaags recht: de europeanisering is ook ideaal om te scoren bij de collega's in de rechtsfaculteit. Plots werk je niet langer eenzaam en alleen in een uithoekje van de faculteit, waarbij alleen op de nieuwjaarsreceptie en dan louter bij gebrek aan echte onderwerpen gevraagd wordt hoe het gaat. Nee, je wordt nu de ster van het geheel, de goeroe van de nieuwe godsdienst van de juristen (uiteraard overdrijf ik hier een beetje, maar toch). Collega's vragen je vol ijver en verlangen of je niet een of ander boek kan suggereren over hun onderwerp, of je die historische paragraaf van hun volgend artikel eens zou willen bekijken, je mag spreken op de grote congressen en krijgt vaak de eer om de openingslezing te geven, enz.
- in het eigen wereldje: ook daar is het een verstandige politiek en nuttig voor de eigen carrière, wanneer men alles op de Europese kaart zet. De grote namen zijn de figuren die over het Europese recht werken en dat ligt in de lijn der verwachtingen. Iemand die alleen over de geschiedenis van het Franse recht schrijft, zal vooral een publiek vinden in Frankrijk, iemand die over Engels schrijft vooral in Engeland, enz. Neem bijvoorbeeld Milsom, de meest geniale rechtshistoricus van de vorige eeuw. Alleen is de man een Engelsman en heeft bijna niemand op het continent hem gelezen. Helemaal anders is het gesteld met de specialisten van de Europese rechtsgeschiedenis, zij worden overal gelezen en in alle mogelijke talen vertaald. Neem bv. mijn eigen leermeester Van Caenegem. Zijn handboeken zijn vertaald in het Frans, Engels, Italiaans, Portugees, tot in het Japans toe. Hoe ver dit kan gaan, is gebleken bij het laatste boek van Peter Stein, die ondanks zijn naam zo Engels is als maar zijn kan. De vraag naar een Duitse versie was zo groot, dat die al voor de Engelse op de markt kwam.

Kortom, een jonge rechtshistoricus die carrière wil maken zou bijna gek moeten zijn om niet op de kar van de europeanisering te springen. De enigen die dat niet dan doen, zijn dan ook veelal oudere rechtshistorici en voor hen geldt dan, na mij de zonzvloed, want hun emeritaat betekent vaak het einde of een inkrimping van de rechtsgeschiedenis aan hun faculteit.

De historische realiteit: een hinderlijk element

Tot nog toe is er eigenlijk nog niets aan de hand. Iedere historicus probeert wel een aspect van de geschiedenis te belichten, waarvan hij of zij denkt dat het anderen zal interesseren. Iemand die een boek schrijft over WO II, het koningshuis of wat daarmee verband houdt, zoals bijvoorbeeld Bruno De Wever of Herman Goethem, doet dat ook voor een deel omdat hij of zij daarmee hoopt een publiek te kunnen vinden. In dit geval is echter meer aan de hand. Alles berust immers op dit ene feit: vroeger had Europa één recht, dus moet het in de toekomst ook één recht hebben. Het ene hoeft echter niet uit het andere voort te vloeien, maar nog veel fundamenteler is volgende vraag: was het echt wel zo? Was het echt zo dat in geheel Europa één recht gold, het Romeinse? Ja, maar... dat is slechts een deel van het verhaal. Er was inderdaad in geheel Europa één recht dat gebaseerd was op het Romeins recht, maar voor 1500 was dit in het grootste deel van Europa minder belangrijk en zelfs daarna was het niet het dominerende element van het rechtsleven. Het leven van de gewone man werd vooral bepaald door het lokale, het plaatselijke recht. Wie echt afgaat op de historische realiteit, zou moeten stellen dat de toekomst ligt in een zo lokaal mogelijk recht. Enkele rechtshistorici, zoals Van Caenegem of Timbal, beseffen dat, maar een meerderheid zwijgt deze waarheid dood en dat niet alleen omdat men hiermee de eigen winkel minder goed kan verkopen. Er is nog een praktisch element: het bronnenmateriaal. Het *ius commune* gebruikte in geheel Europa één taal, het Latijn en dezelfde boeken. Wie Latijn kent en een aantal van de grote werken doorneemt die men in elke goede bibliotheek kan vinden, kan vlug een artikel schrijven. Anders is het gesteld met iemand die over het gewoonrecht werkt, die moet zich door meters archiefmateriaal ploegen in de hoop iets te vinden. Lokaal recht bestuderen, brengt minder prestige mee en vraagt meer werk (ik vrees dat ik hier uit ervaring spreek). In die omstandigheden is de keuze voor het *ius commune* vlug gemaakt. De waarheid gebiedt hier te zeggen dat bepaalde specialisten van het *ius commune* even hard of zo

mogelijk nog harder werken dan vele historici, ik denk hier bijvoorbeeld aan Robert Feenstra, maar bij een meerderheid is de keuze er toch één voor minder bronnen en dus minder problemen. De typische rechtshistoricus-jurist is in de ogen van vele historici toch nog altijd die 'amateur' die een tekstje bestudeerd heeft en daarover al meteen een artikel kan schrijven. Hoe dan ook, op die manier kan men vlugger publiceren en dus sneller carrière maken.

De gevaren van de gemaakte keuze

Op zich hoeft de verkeerde voorstelling van het verleden in de rechtsgeschiedenis aan de rechtsfaculteiten, nl. de mythe dat er vroeger alleen maar Europees recht was, geen probleem te zijn. De meeste mensen zijn hier überhaupt toch niet van op de hoogte, en hoe kan wat voor 1800 gebeurd is nu nog belangrijk zijn? De realiteit is echter anders. De europeanisering van ons recht is een feit en ze gebeurt sneller dan men zou denken, maar vooral heeft ze een grotere impact op het dagelijks leven dan de gewone Europeaan beseft of zou willen. Neem nu de uitlevering van verdachten in strafzaken, bijvoorbeeld wanneer een ander land wil dat België een verdachte van een misdrijf uitlevert. Tot nog toe golden daarbij de volgende regels golden: een Belg werd niet uitgeleverd, een vreemdeling alleen maar na een beslissing door de overheid en dat enkel indien het misdrijf in België zelf strafbaar was. Om die reden weigerde België bijvoorbeeld enige jaren de uitlevering van twee van terrorisme verdachte Basken aan Spanje. Alles zal weldra veranderen, want het is de bedoeling dat deze materie Europees wordt. Het enige dat nog nodig zal zijn, is dat de ene politiedienst de andere verwittigt en de verdachte wordt zo gearresteerd en overgedragen aan de lidstaat van de Unie die hem verlangt. Het doet er niet langer toe of het gaat om een eigen onderdaan, of om een misdrijf dat niet strafbaar is in België of dat er andere goede redenen zijn om niet uit te leveren. Essentieel hierbij is dat de europeanisering zelf buiten twijfel staat. De rechtsgeschiedenis heeft ze immers geconsacreerd: het recht in Europa was één, dus zal het terug één zijn. Zou het niet verstandiger zijn de geschiedenis hierbuiten te houden, want die geschiedenis kan net zo goed, of zelfs beter, gebruikt worden om te zeggen, het recht in Europa is nooit één geweest, dus het zal dat ook nooit zijn in de toekomst.

De rechtsgeschiedenis misbruikt niet alleen het verleden door zich ten dienste te stellen van de europeanisering, maar ook door een bepaalde vorm van europeanisering te bepleiten. Dat Europese recht van vroeger,

het *ius commune*, was immers een recht van de universiteiten, van de professoren. De rechtsgeschiedenis verdedigt dus niet alleen de idee dat Europa in het verleden één recht had en dus in de toekomst ook één recht moet hebben, maar ook dat het goede recht van het verleden een recht van de professoren was, en dat dus ook het goede recht van de toekomst een recht van de professoren zal zijn. Een goed verstaander begrijpt meteen waarom de rechtshistorici plots op veel sympathie kunnen rekenen van hun collegas, professoren hedendaags recht. Kortom, een en ander is minder onschuldig dan gedacht. Het kan misschien nuttig zijn om een europeanisering te hebben van het recht, maar zouden we daar niet beter wat meer discussie over hebben. Nu wordt de gewone Europeaan grotendeels genegeerd en worden jonge juristen vaak geïndoctrineerd met de idee dat die europeanisering een historische lotsbestemming is en de idee dat het recht maken voor de proffen in de rechten weggelegd is...

Misbruik van de geschiedenis: onvermijdelijk?

Opvallend is dat dit recente misbruik van de geschiedenis door de juristen-rechtshistorici niet nieuw is. De eerste grote pleitbezorger van de studie van de rechtsgeschiedenis was de Duitser Friedrich Carl von Savigny in de negentiende eeuw en reeds bij hem was de rechtsgeschiedenis niet onverdacht. Voor von Savigny berustte het recht op de *Volksgeist*. Recht ontstond niet zomaar, het was het product van de historische ervaringen van een volk. Tot zover zal iedereen, en zeker een historicus, wel akkoord gaan. Dat België bijvoorbeeld een Frans Burgerlijk Wetboek heeft is een resultaat van de Belgische geschiedenis. Toen Napoleon het Frans Burgerlijk Wetboek uitvaardigde in 1804 waren wij een deel van Frankrijk. Von Savigny ging echter verder dan dit. Recht is een product van de geschiedenis van een volk, maar wie moet die geschiedenis interpreteren en dus het recht maken: de professoren. Niet iedereen zal het daarmee eens, dat professoren in de rechten de mentaliteit en de wil van het volk vertolken. Met de leerlingen van von Savigny was het al niet beter gesteld. Zij vielen uiteen in twee groepen, de Germanisten en de Romanisten. De eerste stelden dat de Duitsers Germanen waren en dus een Germaans recht hadden in het verleden en dat daarom het recht van het in 1871 eengemaakte Duitsland ook een Germaans recht moest zijn. De tweede stelden dat de Duitsers na 1500 het *ius commune* kenden en dus een Romeins recht hadden in het verleden en dat daarom het recht van het in 1871 eengemaakte Duitsland

ook een Romeins recht moest zijn. De Romanisten wonnen. Het Duitse parlement speelde in de gehele discussie geen enkele rol, maar keurde alleen het romanistische Duits Burgerlijk Wetboek goed. De Germanisten haalden later echter hun slag thuis. De nazis waren tegen het Romeins recht en voor het Germaans recht. Uiteraard steunden de Germanisten de nazis. De trouw van de leden van de volgelingen van een militaire aanvoerder, de *Gefolgschaft*, ten tijde van de volksverhuizingen werd gezien als het grote voorbeeld voor de trouw van het Duitse volk aan de *Führer*. Meer nog, de theorie werd ook toegepast op bijvoorbeeld de arbeidsverhoudingen. De arbeiders van een onderneming werden gezien als een *Gefolgschaft* die trouw moest aan de *Führer des Betriebes*, het kleine Hitler-tje van de onderneming. Eén Germanist ging in zijn enthousiasme voor het nieuwe regime zelfs zover dat hij officier werd bij de SS en zijn taak daar was gedurende WO II, in volle oorlogstijd, te werken aan een nieuwe editie van de *Lex Salica*, een optekening van het recht der Franken en zowat de bekendste bron over het recht van de oude Germanen. Het is enigszins merkwaardig te beseffen dat de SS dit onderzoek zozeer sponsorde dat ze voor deze man een volledige bibliotheek aankocht (zodat men in oudere boeken over rechtsgeschiedenis in de universiteitsbibliotheek van Bonn nog sporen van een SS-stempel kan vinden) en een langdurig verblijf in de *Bibliothèque Nationale* in Parijs betaalde. De Duitse nederlaag in WO II betekende ook het einde van de Germanisten, aangezien slechts één grote Germanist niet met Hitler verbonden was. De Romanisten zagen hun kans schoon. Al in 1947 verscheen een boek dat hun agenda omvatte: *Europa und das Römische Recht*. Europa had vroeger één recht het op het Romeins recht gebaseerde *ius commune* en dus was er ook maar één recht dat Europa terug kon verenigen het Romeinse. Het heeft enige tijd geduurd, maar ondertussen is die boodschap gemeengoed geworden.

Een pessimistische eindnoot

Een zwartkijker zou geneigd zijn te denken dat het met de rechtsgeschiedenis aan de rechtsfaculteiten wel verkeerd moet aflopen. Rechtsgeschiedenis die nuttig wil zijn voor juristen, gaat zich inschrijven in hun agenda en daarbij is de historische waarheid het slachtoffer. Hier zou ik toch wel een bedenking willen maken. Het is opvallend dat de meeste juristen-rechtshistorici in hun gespecialiseerd onderzoek geenszins moeten onderdoen in objectiviteit voor gewone historici. Nuancering overweegt. Helemaal anders is het gesteld met het onderwijs en de publica-

ties voor juristen van hedendaags recht. Daar is de europeanisering troef en hoe kan het ook anders? Er zijn twee mogelijkheden: pleit men voor de europeanisering, dan vindt men een publiek onder de juristen; doet men dat niet, dan is men, op termijn, gedoemd te verdwijnen. In dat geval horen juristen helemaal niets meer over geschiedenis, zou dat beter zijn? Nu kan je nog proberen de boodschap van de europeanisering uit te dragen en meteen daar een kritische noot bij te geven. Alleen, wat met diegenen die dat laatste niet doen? Erger is nog dat het gehele pleidooi voor Europeanisering zich uiteindelijk tegen de rechtsgeschiedenis zal keren. Nu is de rechtsgeschiedenis nog nodig om de eenmaking van het recht te verantwoorden, maar wat als die eenmaking gereali-seerd is? *Exit* de rechtsgeschiedenis?

Afdelingen

VVA-Antwerpen	swinnen20@hotmail.com vic.mortelmans@vlaanderen.org (jongeren)
VVA-Brugge	gwijde.steel@pandora.be
VVA-Brussel	vermeul@ping.be
VVA-Ieper	andre.bouckaert@online.be
VVA-Campinia	den_boone@hotmail.com
VVA-Klein-Brabant	lamensd@yucom.be raoul.lamens@skynet.be (secretaris)
VVA-Kortrijk	paul.thurman@kulak.ac.be josiane.croene@kulak.ac.be (secretaris, Paul de Meester)
VVA-Kortrijk Jongeren	ponseele.c@daikin.be wa_jongeren@hotmail.com (secretariaat)
VVA-Leuven	petervanwindkens@vlm.be
VVA-Limburg	walimb@online.be ghislain.duchateau@pandora.be (secretaris)
VVA-Oostende	wim.verycken@pandora.be
VVA-Taxandria	guido.crauwels1@yucom.be
VVA-Denderland	adriaanlison@hotmail.com
VVA-Oost-Vlaanderen	http://inwfnu07.rug.ac.be/waovl/

Over de auteurs

- Dr. Martin de Vlieghere is als filosoof verbonden aan de afdeling moraalwetenschap van de U. Gent.
- Prof. Dr. Dirk Heirbaut doceert Rechtsgeschiedenis aan de Universiteit Gent.
- Mr. Drs Frank Judo is hoofdredacteur van *Vivat Academia*
- Lic. Johan Laeremans is classicus en penningmeester van het *Overlegcentrum van Vlaamse Verenigingen*.
- Prof. Em. Dr. Eric Ponette is emeritus hoogleraar radiologie aan de KU Leuven en voormalig voorzitter van VVA.
- Prof. Dr. Mr. Matthias E. Storme is hoogleraar in de rechten aan de universiteiten van Leuven en Antwerpen en voorzitter van VVA.
- Lic. Peter van Windekens is historicus en orientalist.
- Prof. Dr. Jozef Vermeylen is hoogleraar in de geneeskunde aan de KU Leuven en voorzitter van de *Commissie voor Medische Ethiek* van het UZ Gasthuisberg.

Activiteitenkalender

WA-Brussel

Zaterdag 19 januari 2002

Vriendenmaal in "Lindenkenmale"

Woensdag 6 februari 2002

Professor Marc van Montagu over biotechnologie

WA-Antwerpen

Zondag 13 januari 2002

22ste AKO-nieuwjaarsconcert met als thema *Een reis naar Rome*, De Singel, 11u

Dinsdag 22 januari 2002

OCMW-voorzitter Monica Deconinck over *Management van een non-profitorganisatie*, SANO-auditorium AZ:Stuivenberg, 20.30u

Zaterdag 26 januari 2002

Met onze jongens aan den IJzer, stomme film uit 1929 met live pianobegeleiding, Antwerps Filmmuseum, 15u

Dinsdag 26 februari 2002

1250ste activiteit, feestrede door Matthias E. Storme

Tot uw dienst: de leden van het hoofdbestuur.

Algemeen voorzitter:

Prof. Dr. Matthias Storme, Zuidbroek 49, 9030 Mariakerke

Algemene ondervoorzitters:

Lic. Gwij Steel, Fort Lapin 41, 8000 Brugge

Lic. Milka Tombal, Carnegielaan 47, 3500 Hasselt

Algemeen secretaris:

Ph. D. Rita Wardenier, Vrijheidslaan 17, 1081 Brussel

Algemeen penningmeester:

Lic. Fernand Smets, Oostvaardijk 17, 2830 Willebroek

Hoofdredacteur:

Mr. Frank Judo, Luchtvaartlaan 50 bus 5, 1150 Sint-Pieters-Woluwe

Bestuursleden:

Ir. Marc Van Dongen, Bredabaan 764, 2170 Merksem

Lic. Alain Mouton, Jan Persynstraat 4 b 22, 8500 Kortrijk

Lic. Stijn Debruyne, H. Mausstraat 15 b 7, 1000 Brussel

Prof. Dr. Jozef T. Devreese, d'Oultremontlei 24, 2930, Brasschaat

Lic. Chris D'Huyvetter-Swinnen, Azalealaan 1, 2950 Kapellen

Lic. Luc Decreus, Minister Tacklaan 21, 8500 Kortrijk

Ir. Wim Vereyken, Pater Pirelaan 9, 8400 Oostende

Elk auteur is verantwoordelijk voor zijn bijdrage. VVA-standpunten worden expliciet als dusdanig aangekondigd.